

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТИ
МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ КАФЕДРАСИ**

**“ 5-6 ЁШЛИЛАРНИНГ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА
ЕТУКЛИГИНИ ЎРГАНИШ”**

мавзусидаги

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

БАЖАРДИ: Мактабгача таълим
йўналиши битирувчи 4 - курс

талабаси Очилова.Д.А _____

ИЛМИЙ РАЎБАР:

Ўқитувчи Йўлдошева Ф.М. _____

Термиз - 2014

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
 II. Асосий қисм боблари.	
I.боб 5-6 ёшлиларнинг мактаб таълимига етуклиги масаласининг илмий адабиётларда ўрганилиши.	
1.1 Боланинг мактаб таълимига етуклиги тушунчаси.....	7
1.2 5-6 ёшли болаларнинг мактаб таълимига етуклигида ахлоқий-иродавий тайёрликнинг аҳамияти.....	11
1.3 Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги.....	39
 II.боб Боланинг мактаб таълимига тайёргарлигини ташхислаш усуллари	
2.1 “ Болаларнинг теvarак –атрофдаги умумий йўналиши ва маиший билимлар бойлиги”ни ўрганиш методикаси.....	53
2.2 “Боланинг мактаб таълимига муносабати” методикаси.....	56
2.3 Керн-Ирасек услуги бўйича ташхис ўтказиш.....	61
2.4 Тадқиқот натижалари таҳлили ва хулосаси.....	67
III. Хулоса ва тавсиялар.....	68
IV.Фойдаланилган адабиётлар.....	70
Иловалар.....	72

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғрисидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, оналарнинг мустақил таълим бериши орқали ёки доимий фаолият курсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб килинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларда, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади.

5-6 ёшли боланинг мактаб таълимига етуқлигини аниқлашда мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбияси билан шуғулланувчилар асосий шарт ҳисобланмиш — боланинг мактабга тайёрлиги мактабгача ва мактаб давридаги ҳаёт тарзи ҳамда фаолияти учун кўприк вазифасини ўташини, оила ёки мактабгача таълим муассасадаги таълим-тарбия шароитларида мактаб таълимига озорсиз ўтказишни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олишлари лозим.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига ўтиши ҳамиша унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча қийин бўлмаган билим, тушунча, кўникма ва малакалар билан таништириш керак бўлади.

Етакчи мутахассисларнинг фикрига кўра «Мактабга тайёргарлик» тушунчаси болани мактабга тайёрлашнинг қуйидаги йўналишларини ўз ичига олади:

- жисмоний,
- шахсий (рухий),
- ақлий
- махсус тайёргарлик.

Болаларни мактабда ўқитишнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан уларнинг тайёргарлик даражаларига боғлиқ бўлади. Мактабда ўқишга ўқишга тайёргарлик — мактабгача таълим муассасаси ва оилада мактабгача

тарбия ёшидаги болага қўядиган талаблар оркали аниқланади.

Мактабга умумий тайёргарлик боланинг мактабга бориш вақтига келиб ақлий, маънавий, эстетик ва жисмоний риволанишда эришган шундай даражасидирки, у боланинг мактаб таълимининг янги шароитларига ва ўқув материалининг онгли эгаллашга фаол кириб боришлари учун зарур асосни яратади.

Болани мактабга махсус равишда тайёрлиги мактабда ўқишга умумий психологик тайёрлигига қўшимчадир. У болада математика ва она тили каби ўқув фанларини ўрганиш учун зарур бўлган махсус билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлигига кўра аниқланади. Мактабгача таълим муассасада машғулотлар болаларни мактабга тайёрлашда катта аҳамиятга эга. Бу машғулотларда болалар ўқув фаолияти кўникмалари ҳосил қиладилар, анча интизомли, уюшган бўлиб борадилар. Уларда барқарор диққат, диққатни бир нарсага қарата олиш, иродавий зур берилиш қобилияти ривожланади. Системали ўқиш натижасида билишга қизиқиш пайдо бўлади.

Болаларни жамоада уқитиш муайян афзалликларга эга: биргаликда ишда улар бир-бирларига актив таъсир этадилар, ташаббус, фахм-фаросат курсатиш имконига эга бўладилар. Болалар олдиларига қўчиликдан қўчгайрат талаб қиладиган вазифалар қўйилганда биргаликдаги кечинмалар пайдо бўлади, коллективизм тўғриси вужудга келади. Экскурсиялар, расм қилиш, лой ва пластилиндан буюмлар ясаш, қўриш ясашга оид ишларни биргаликда қўжариш, умумий ўйинларда ва мусика машғулотлардаги рақсларда, ҳаракатларни ривожлантириш машғулотларида қўрлашиш, бадиий адабиётни ўқиш тўғриси юзага қелган биргаликдаги кечинмалар – буларнинг ҳаммаси иннок болалар коллективини вужудга қелтиришда ёрдам қўради ҳамда, жамоада яшаш ва ишлаш кўникмаси ҳосил қиладди.

Машғулотлардаги уқитиш қўраёнида болаларда мактабга ва ўқишга қизиқиш тарбияланади, тўғри ва ҳулқ-атвор кўникмалари, маъсулият ҳисси, ишчанлик, ўзини тутатилиш, ишда зур қўриш одати ҳосил қилинади. Болаларга қўрақли билим ва малакаларни машғулот қўраёнида,

янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод усулларидан фойдаланилса, болани ёш, рухий физиологик хусусиятлари инобатга олинса, тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Болалар машғулотларни турли хил куринишларини эгаллашлари оркали, ёшлари ўсиб бориш давомида, мактабга бўлган кизиқишлари ҳам ўсиб ривожланиб боради. Ва улар мактабни ҳам ҳеч кийналмай ўқиб, давом эттириб борадилар

Мактабга ақлий тайёрликнинг муҳим таркибий қисми мактабга ўқишга кираётган болада атроф дунё ҳақида етарлича кенг билиш бойлигининг мавжуд бўлишидир.

Болани мактабга ақлий тайёргарлигининг таркибий қисми бола билиш фаолиятини муаян даражада ривожланган бўлиши ва уни ўрганиш мавзунинг долзарблигини кўрсатиб турибди.

Тадқиқод мақсади: 5-6 ёшлиларнинг мактаб таълимига етуқлигини ўрганиш.

Тадқиқот вазифалари: Битирув малакавий ишимизда қуйидаги вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилган:

- А) 5-6 ёшлиларнинг мактаб таълимига тайёргарлиги тушунчаларини илмий адабиётлардан ўрганиш.
- Б) Болаларнинг мактабга психологик ҳамда ақлий тайёргарлигини махсус методикалар ёрдамида ўрганиш.
- Г) Тадқиқот натижаларини таҳлил қилиш, тегишли хулоса ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти: Термиз шаҳар 25- сонли мактабгача таълим муассасаси катта ва мактабга тайёрлов гуруҳи .

Тадқиқот методлари: Малакавий ишимизни тайёрлашда қуйидаги методлардан фойдаландик.

- 1) Тегишли илмий, услубий адабиётларни ўрганиш
- 2) Кузатиш, суҳбат, савол жавоб.
- 3) Боланинг мактаб таълимига етуқлигини ташхисловчи методикалар.

Тадқиқотнинг амалий ва илмий аҳамияти: Ушбу малакавий ишимизда, боланинг мактабга етуклиги, мактабга тайёр болага қўйиладиган давлат талаблари, боланинг психологик, жисмоний ҳамда ақлий тайёргарлиги масалалари кенг ёритилади ҳамда 5-6 ёшлиларнинг мактабга етуклигини ўрганувчи воситалар келтирилади. Бу маълумотлардан мактабгача тарбия муассасаларида, мактабгача таълим коллежларида фойдаланишлари мумкин.

Битирув малакавий иши тузилиши. Битирув малакавий иши кириш, асосий қисм боблари, биринчи боб учта параграф, иккинчи боб амалий қисм бўлиб, унда тўртта параграф, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат бўлади.

I.боб 5-6 ёшлиларнинг мактаб таълимига етуклиги масаласининг илмий адабиётларда ўрганилиши.

1.1 Боланинг мактаб таълимига етуклиги тушунчаси.

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғри сидаги Низомга мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналарнинг мустакил таълим бериши оркали ёки доимий фаолият курсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек мактабгача таълим муассасаларига жалб килинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларда, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади. Бу ерда улар ҳафтада 2-3 марта шуғулланишади. Ота-оналарга мактабгача таълим шаклини танлаш ҳукуки берилади.

5-6 ёшли боланинг мактаб таълимига тайёрлигини аниқлашда мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбияси билан шуғулланувчилар асосий шарт ҳисобланмиш – боланинг мактабга тайёрлиги мактабгача ва мактаб давридаги ҳаёт тарзи ҳамда фаолияти учун куприк вазифасини уташини, оила ёки мактабгача таълим муассасадаги таълим-тарбия шароитларида мактаб таълимига озорсиз ўтказишни таъминлаш зарурлигини ҳисобга олишлари лозим.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳамиша унинг ҳаёти, ахлоки, кихикиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча кийин булмаган билим, тушунча, кўникма ва малакалар билан таништириш керак булади.

Етакчи мутахассисларнинг фикрига кура «Мактабга тайёргарлик» тушунчаси болани мактабга тайёрлашнинг куйидаги йуналишларини ўз ичига олади:

- жисмоний,
- шахсий (рухий),
- аклий
- махсус тайёргарлик.

Жисмоний тайёргарлик боланинг соғломлиги, ҳаракат кўникмалари ва сифати, қўл мушаклари ва кўриш-мотор мувофиқлиги ривожланганлиги билан изоҳланади. Шахсий тайёрлиги, атроф-муҳитга, катталарга, тенгдошларига, усимликлар дунёсига, табиий ходисаларга, шахсий маданиятни шаклланганлигини назарда тутди. Аклий тайёргарлик бола образли ва мантикий фикрлаши, тасаввўрнинг, одабийликнинг, билимга кизиқишнинг, мустақиллигининг, ўзини-ўзи назорат қилишга, ҳамда ўқув фаолиятини кузатиш, эшитиш, эслаб қолиш, солиштириш каби асосий турларини билишни ўз ичига олади.

Боланинг мактабда таълим олиши самараси унинг она тилини билишига ва нутқни қанчалик ривожланганлигига қупрок боғлиқ бўлади. Чунки бутун ўқув фаолияти шуларга, яъни нуткий мантикий ривож, боланинг катталарнинг ёрдамсиз мустақил фикрлаши, тил ривожланганлиги ютуқларида эркин фойдалана олиши, ҳикоя қилиш, мулоҳаза юритиш, ўз тасаввурини изоҳлай олиш, тушунарли қилиб баён этиш каби омиллар асосига қурилади. Шунингдек, боланинг мактабда таълим олиши учун амалий интеллект ривож, яъни, унинг намунани қилиш, айтиб туриладиган баёний топшириқни бажариши ҳам муҳим саналади. Ва нисбат, махсус тайёргарлик болани саводхонликка ўргатиш ва унинг мактабнинг 1 синф ўқув дастур материални етарли даражада эгаллаш ҳақидаги тушунчасини шакллантиришни назарда тутди.

Болаларни мактабда ўқитишнинг самарадорлигини қуп жихатдан уларнинг тайёргарлик даражаларига боғлиқ бўлади. Мактабда ўқишгаўқишга тайёргарлик – мактабгача таълим муассасаси ва оилада мактабгача тарбия ёшидаги болага қуядиган талаблар орқали аниқланади. Бу талабаларнинг ўзига ҳос томони ўқувчининг янги социал психологик ўрни, у бажаришга тайёрланган бўлиши лозим. Янги вазифа ва бурчлардан қелиб қикади.

Мактабга қириш бола ҳаётидаги одатий турмуш тарзи, атрофдагилар

билан муносабат системасининг ўзгаришига алокадор муҳим даврдир. Бола ҳаётида биринчи бор марказий уринни ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ўқув фаолияти эгаллайди. Унга одатий бўлган эркин уйин фаолиятидан фаркли уларок, энди таълим мажбурий булади ва биринчи синф ўқувчисидан 4 та жиддий муносабат талаб килинади. Таълим фаолиятининг етакчи тури сифатида боланинг кундалик ҳаёт жараёнини қайта куради: кун тартиби ўзгаради, эркин уйинлар вақти қисқаради. Боланинг мустақиллиги ва уюшганлиги, унинг ишчанлиги ва интизомлиликка талаблар жиддий равишда ортади. Мактабгача ёшдаги болаликка нисбатан ўқувчининг ўз хатти-харакати, мажбуриятларини бажаришга шахсий маъсулияти анча-мунча ортади.

Болаларни мактабга тайёрлаш, биринчидан болалар МТМсида тарбиявий ишни мактабгача тарбия ёшидаги болаларни умумий, ҳар томонлама ривожлантиришнинг юқори даражасини таъминлайдиган, иккинчидан болаларни мактабнинг бошланғич синфларида ўзлаштиришлари лозим бўлган ўқув фанларини эгаллашга махсус тайёрлашни таъминлайдиган қилиб ташкил этилишини назарда тутди. Шунга қура замонавий психологик-педагогик адабиётда (А.В.Запарожец, А.А.Венгер, Г.М.Лямина, Г.Г.Петрогенко, Ж.В.Тарунтаева ва бошқалар) тайёргарлик тушунчаси бола шахсининг ривожлантириш сифатида аникланади ва иккита ўзаро боғланган жиҳатларда: «Мактабга ўқишга умумий психологик тайёргарлик» ва «Махсус тайёргарлик» тарзида қуриб чиқилади.

Мактабга умумий тайёргарлик МТМсининг мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ҳар томонлама тарбиялашга оид давомли, мақсадга мувофиқ таълим-тарбиявий ишнинг муҳим якуни сифатида намоён булади.

Мактабга умумий тайёргарлик боланинг мактабга бориш вақтига қелиб ақлий, маънавий, эстетик ва жисмоний риволанишда эришган шундай даражасидирки, у боланинг мактаб таълимининг янги шараоитларига ва ўқув материалининг онгли эгаллашга фаол қириб боришлари учун зарур асосни яратади.

Умумий тайёргарлик бола мактаб таълимига утиш даврига келиб эришадиган психик ривожланишнинг муаян даражаси билан ифодаланади.

Психологик тайёргарлик тушунчаси мактаб таълими нуктаи-назаридан 1 синфга бораётган бола психик ривожланишидаги муҳим сифат курсаткичларини мувоффақиятли жамлайди.

Мактаб таълимига *психологик* тайёргарлик боланинг ўқишга интилиши ўқувчи булиш иштиёкида билиш фаолияти ва тафаккур операцияларининг етарлича юкори даражаси боланинг ўқув фаолияти элементларини эгаллаши ирода ва ижтимоий ривожланишнинг муаян даражасида намоён булишда асосланган тайёрликни ўз ичига олади. Болани мактабга психологик тайёргарлигининг барча компонентлари болани синф жамоасига олиб кириш мактабда ўқув материални онгни фаол эгаллаш кенг доирадаги мактабга оид мажбуриятларни бажаришни камраб олади.

Болани мактабга махсус равишда тайёрлиги мактабда ўқишга умумий психологик тайёрлигига кушимчадир у болада математика ва она тили каби ўқув фанларини урганиш учун зарур бўлган махсус билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлигига кура аникланади. Мактабгача таълим муассасада болаларда энг оддий математика тасаввурларини таркиб топтириш, нуткни устириш ҳамда саводни эгаллашга тайёрланиш юзасидан ўтказиладиган жадал иш болаларни мактабда ўқишга махсус тайёрлашнинг зарур даражасини таъминлайди.

Мактабга катнайдиган бола янги турмуш тарзига кишилар билан ўзаро муносабатнинг янги системасига, фаол аклий фаолиятга тайёрланган булиши даркор. У янги жиддий мажбуриятларни уддалаши учун жисмоний ривожланишда муаян даражага эришган булиши керак.

Боланинг мактабда (ўқишга ахлокий-иродавий тайёргарлик) умумий тайёрлиги мазмунида бир неча ўз аро богланган жихатлар мавжуд бўлиб, улардан муҳимлари маънавий, иродавий, аклий, жисмоний тайёргарликдир.

1.2 5-6 ёшли болаларнинг мактаб таълимига етуклигида ахлокий-иродавий тайёрликнинг аҳамияти.

Мактабда ўқишга ахлокий-иродавий тайёрлик боланинг мактабгача болалик охирига келиб ахлокий хатти-харакат, ирода, ахлокий хиссиётлар ва онг ривожига унга янги ижтимоий нуктаи-назарни фаол эгаллашига ҳамда ўзининг уқитувчи ва синфдошлари билан ўз аро муносабатларини ахлокий асосда куришга имкон берадиган даражага эришишида ифодаланади.

Ахлокий иродавий тайёрлик катта мактабгача тарбия ёшидаги бола шахсий хулк-атвори ривожининг муаян даражасида намоён булади. Бу муносабатда боланинг мактабгача тарбия ёши давомида ривожланадиган ўз хулк атворини бошқари қобилияти: қондани ёки тарбиячи талабаларини англи бажариш, дафъатан асабийлашиб кетишига эрк бермаслик, қуйилган мақсадга эришишда қатъиятқи намоён қилиш, қерақли ишни ўзига қортадиган, аммо мақсаддан қалқитадиганига қарши уларок бажариш қўниқмаси ва шу қабилар эътиборга қойиқдир. Булажак ўқувчи хулк-атвордаги ихтиёрийликнинг ривожланиш асосини мактабгача тарбия ёши охирига қелиб тарқиб топадиган сабаблар, ўзаро қуйсунувчилари ташқил қилади.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрликнинг қарф топишида, шунингдек қатта мактабгача тарбия ёшидаги бола шахсий хулк атворидаги *муқтақиллик уюшқанлик ва интизомлилик* қабии қусусийатлар аҳамиятқидир.

Муқтақиллик қилан ўзвий боқланған хулк-атвор қондаларини бажариш, янги шаройтларда қаракатнинг тўғри одатий усуларидан қойдаланиш, ёрдам беришга тайёрлик қобилиятидир. Муқтақиллик ва хулк-атвордаги уюшқанли ва интизомлилик қилан хулк-атвордаги мақсадга қуналғанликда, ўз қаролиятини мактабгача таълим муассасада қабул қилинған қондаларга мувофиқ онгли ташқил эта қилишда, қаролият натиқасига эриша қилиш ва уни назорат қилиш, ўз хулк-атворини бошқа болаларни қилан мувофиқлаштириш, ўз хатти-қаракатлари учун шахсий маъсулиятқи қис қилишда ўз ифодасини топади.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрликнинг бошка мухим таркибий кисми боланинг катта ёшлилар ва тенгкурлари билан ўз аро муносабатларини коидаларга мувофиқ ташкил эта билишдир. Тажрибанинг курсатишича мактабдаги ўқиш шароитларига мослашиш олдинги йилларда болаларда «жамоатчилик» сифатлари: дустларга нисбатан хайрихох, хурмат билан муносабатда булиш, ташкилотчилик кўникмалари, хушмуомалалик, ғамхўрлик билдириш, ўзаро ёрдамга хозирликнинг канчалик мувоффакиятли шакллантирилганлигига бевосита боғлиқ лигини курсатади. Бола хулк-атворида жамоачилик хисларида бундай мажмуининг мавжудлиги уни мактабга ахлокий тайёргарлигининг курсаткичи була олади ва янги жамоада тенгкурлари билан муомалада кутаринки ижобий рухни юзага келтиради.

Мактабга ахлокий-иродавий тайёрлик, шунингдек, ахлокий хиссиёт ва бола онги ривожининг муаян даражаси билан ҳам ифодаланади. Бу уринда энг ибратлиси болаларнинг ахлокий хулк атворининг ижтимоий ахамиятини тушунарли уларда ўз хатти харакатларини мустакил баҳолаш кобиятини ривожлантириш, маъсулият, хакгўйлик, инсонийлик ва фукаролик хиссиётлари элементларини шакллантиридир. Ахлокий-иродавий тайёрлик таркибига мактабгача тарбия ёшидаги боланинг меҳнатга муносабатини ифодаловчи сифатлар мажмуи ҳам киради. Бу меҳнат килиш иштиёки, атрофдагилар меҳнатига хурмат, зарур меҳнат малакаларини эгаллашдир.

Боланинг мактабда ўқишга ақлий тайёрлиги. Мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг асосий мақсад ва вазифалари болаларни жисмоний ва ақлий жихатдан ривожлантириш, уларнинг рухият, шахсий кобияятлари, интилиш ва эҳтиёжларини кондиритиш, миллий ва умуминсоний кадриятларга, мустакиллик гояларига содик холда вояга етиб боришни таъминлаш, уларни мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига куйилган давлат талабларига мувофиқ мактаб таълимига тайёрлашдан иборат. Мактабгача ёшдаги болаларни ривожлантириш жараёни олдида куйилган мақсад ва вазифаларнинг бажарилишига эришитиш «Учинчи минг йилликнинг боласи» таянч дастури асосида амалга оширилади.

Хар бир оила баркамол авлодни тарбиялаш учун кайгуриши лозим. Шу боис «Таълим тўғри сида»ги конун хамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да мамалкатнинг ижтимоий-иктисодий тараккиётини таъминлашнинг асосий омили бўлган кадрларни тайёрлаш борасидаги энг зарур тадбирлар тизими белгилаб берилди. Соғлом авлодни тарбиялаш давлат ва жамиятнинг устувор йуналишидир.

Хеч кимга сир эмаски, республикада болаларни мактабгача таълим-тарбия муассасаларига жалб килиш 17 фоизни ташкил килади. Бундай шароитда мактабгача таълим муассасаларига жалб килинмаган 83 фоиз бола билан юкорида курсатилган 17 фоиз боланинг ривожланиш даражаси уртасида номутаносиблик вужудга келмокда. Бундай номутаносиблик, болалар мактаб остонасига кадам куйган кундан бошлаб уларнинг ривожланиш даражасига салбий таъсир курсатади. Сунги йилларда мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш, таълим тарбия мазмуни, шакли, восита ва методларини енгилашга алохида эътибор берилмокда. Давлат ва жамият мактабгача ёшда бўлган болаларни ягона талаб асосида ривожлантириш вазифасини куйди. Шунга кура Мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига куйиладиган давлат талабларига таянган холда мактабгача ёшдаги болаларга интеграл тарзда таълим-тарбия бериш мақсадида таянч дастурлари такдим этилмокда. Бу таянч дастурлари бугунги кунда мактабгача таълим-тарбия муассасаларига жалб этилмаган 3 миллиондан ортик болани хам ривожлантириш ва ягона давлат талаблари асосида мактабга тайёрлаш имконини беради. Таълим-тарбия жараёни якунида мустакил фикрлайдиган, эркин, билимли, бир сўз билан айтганда баркамол шахсни вояга етказиш асосий мақсад килиб белгиланди. Бу ўзлуксиз таълим тизимининг илк тури – мактабгача таълимга ўзига хос ёндошувни талаб этар эди.

Бола дунёга келган кундан бошлаб, давлат ва жамият хамда ота-она зиммасига уни соғлом, ақлли, хуш хулкли килиб тарбиялаш вазифаси куйилди.

Болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомила оркали, сунг машғулотлар, уйинлар, билим бериш оркали амалга оширилди. Бола хар доим буюмлар, ходисалар орасида булади. Доимо бирор нарса билан танишади, ниманидир билиб олади, ушлаб куради, нимагадир кўлок солади, шу тарзда бола дунёни англайди. Теварак-атроф буюм ва нарсалар болаларининг сезги органларига, анализаторларга таъсир этади ва сезги хосил булади. Сезги болаларда айрим хоссаларни билиб олишга ёрдам беради. Болада аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, энг оддий фаолият усуллари предметларини текшириш, улардаги мухим ва мухим булмаган белгиларни ажратиш курсатиш бошка предметлар билан такоослаш мактабгача тарбия ёшидаги болаларда аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир.

Бу кўникма, малакалар билиш фаолиятининг таркибий кисмларга бўлиб, бола билимларни чукур эгаллаб олишга ёрдам беради.

Педагогика, психология фани аклий тарбия вазифаларини самарали хал этиш *биринчи* навбатда боланинг имкониятларини тўғри фойдаланишни, *иккинчи* томондан бола организмнинг чарчашига сабаб буладиган ортикча нагрўзка булмаслиги керак деган фикрни илгари суради. Тўғри ташкил этилган фаолият жараёнидагина тула конли аклий ривожланиш руй беради. Шу сабабли педагогларнинг вазифаси муаян максадни кўзлаб, тарбиявий таъсир курсатиш учун керакли шароитни яратиш болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала оркали сунг машғулотлар, билим бериш оркали амалга оширилади. Болаларни мактаб таълимига тайёрлашда аклий тарбиянинг роли каттадир. Болани билимларини эгаллаб олишлари, уларни аклий фаоллигини ривожлантириш, аклий малака ва кўникмаларини эгаллаб олишлари, уларнинг мактабда муваффакиятли ўқишлари учун, булажак меҳнат фаолиятига тайёрланишда манба бўлиб, хизмат килади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни аклий тарбиялашнинг асосий вазифалари куйидагилар:

1. Болаларда табиат ва жамият тўғри сидаги билимлар системасини

илмий дунёкарашини шакллантириш. Бола теварак атрофдаги нарсалар, уларнинг вазифаси, сифати, хоссалари хакида, кайси материаллардан фойдаланганлиги, тайёрланганлиги тўғри сида аник тасаввурга эга булиши керак.

2. Билишга дорир рухий жараёнларни ривожлантириш: сезги, идрок, хотира, хаёл, тафаккур, нутк ва бошқалар. Билимга доир нуткни ривожлантириш аклий тарбиянинг эркин вазифасидир.

3. Билишга кизиқиш ва аклий қобилиятларни, аклий меҳнат маданиятини ривожлантириш. Аклий тарбиянинг вазифаси болалар кизикувчанлигини улар ақлнинг синчиковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга кизиқиш ҳосил қилишдан иборат.

4. Аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, яъни оддий фаолият усуллари, предметларни текшириш, улардаги муҳим ва муҳим бўлмаган белгиларни ажратиб курсатиш бошқа предметлар билан такқослаш мактабгача ёшдаги болаларга аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир.

Усимлик ва ҳайвонлар билан танишиш бўйича системали машғулотлар олиб борилгандан кейин болалар усимлик, ёш ҳайвонлар тўғри сидаги маълум бир тасаввурга эга бўладилар. Сунгра болалардаги аклий кўникма, малакаларни ривожлантириш мақсадида тарбиячи болалар билан машғулотларни ўтказишни режалаштириш мумкин. Булар қуйидагилар: *«Сен таърифла, мен топаман»*.

Дидактик вазифа - Катталарнинг саволларига нарсанинг ҳарактерли белгисини ажратиб ва номини айтиб жавоб бериш.

Уйин ҳаракати – Катталарга топишмоқни айтиш.

Уйин қоидаси – Таърифланаётган нарсани номини айтиш мумкин эмас. Тарбиячи нинг саволларига аник ва тўғри жавоб бериш.

Жихозлаш – Сабзавот ва меваларни стол устига қуйилади. Тарбиячи стулини усимликлар қуринмайдиган қилиб қуйилади.

Уйиннинг бориши – Тарбиячи болаларга стол устидаги сабзавотлардан биттасини танланг. Мен сиздан унинг қандайлигини сурайман. Сиз жавоб

берасиз. Факат унинг номини айтманг. Сизларнинг жавобларингиздан мен уни топишга ҳаракат киламан. Кейин тартиб билан тарбиячи савол беради: «Шакли кандай?, Хамма томони шардек думалокми?, Чуқурчаси борми?, Ранги кандай?» ва бошқа.

Болалар саволларга тула жавоб беришади. Болалар нарсанинг характерли белгилари хакида гапириб берганларидан кейин тарбиячи топишмокни топади.

Машғулотда, уйинда, табиат бурчагида ва майдончадаги меҳнатда, экскурсия ва сайр вақтида тарбиячи болаларга атрофдаги оламнинг турли-туманлигини, чиройини курсатади, усимликнинг турли хусусиятлари, сифатлари билан таништиради, усимлик ва хайвонот олами хакида элементар тушунчани шакллантиради. Тарбиячининг хикоясидан фаолроқ ўзлаштириб олишга болаларнинг жозибали муносабати имкон беради. Машғулотларда, дидактик уйинларда қўйилган вазифани ҳал этишда бола буюм ва ходисаларнинг айрим хусусиятларини ажратишга, солиштиришга, умумий хусусиятларга, белгиларига қараб гуруҳларга ажратишга, классификация этишга ўрганадилар. Болалар фикр юритишга, ҳулосалар чиқаришга урганади, болалар диққати, хотираси ва ихтиёрий идроки ривожланади. Машғулотни, уйин вазифасини ҳал этишда бола ўзининг ҳатти-ҳаракатини тушунтиради. Бу эса нутқининг усишига ердам беради. Машғулотлар, дидактик уйинлар давомида турли мактабгача ёшдаги болалар қўп маротаба такрорлаш орқали болалар богчасининг таълим-тарбия дастурига ҳос билимлар мажмуини ўзлаштирадилар. Табиий материаллар билан уйналадиган уйинларни танлаштиришда тарбиячи уйиннинг мазмуни атроф муҳитдаги табиатдаги ўзгаришларга мослигини унутмаслиги лозим.

Масалан: «Уруғ сотиб олиш» уйини баҳорда, «Ҳосил йиғиштириш» эса ёз ёки қўзда ўтказилиши керак. Тарбиячининг ўзи ҳам машғулот, уйиннинг турлича вариантларини уйлаши мумкин: уйинга, машғулотга қўшимча вазифа, енгилроқ рол, болаларнинг атрофдаги табиат хакидаги билимларини бойитишга ва бошқалар. Баъзи бир ҳил дидактик уйинни турли вариантда,

турли ёшдаги болалар учун тавсия этилади. Ўйинлар усимликлар, хайвонлар ёки бошқа предметларнинг сони ошиши, турлича коида ва уйин ҳаракатларининг ошиши ҳисобига мураккаблашади. Масалан: пайпаслаб билиш учун сабзи, бодиринг, олма ва бошқалар олиш мумкин, кейинчалик шакли ухшаш бўлган мева ва сабзавотларни киритиш мумкин.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга барг, гуллар билан уйнаш купинча гуруҳ хонасини, овкат столини безаш, гулдаста, баргларни катталарга, кичик болаларга совга қилишга хоҳишлари билан боғланади. Бундай уйинларни, машғулотларни ўтказишда болаларни усимликларга нисбатан эҳтиёткорлик, гулларни бекордан-бекорга ўзмасликка ургатиш лозим.

Агар бола олма ёки бошқа предметларни шаклига диққатини қаратган бўлса, унга олмани думалатиб қуриш, коптокдек силаб қуриш, унинг силликлигини аниқлашни таклиф этиш лозим. Болаларда ранг, шакл, катталиқ тушунчаларини ишлатишга ургатиш лозим.

Хилма-хил табиат ҳодисаси оламида болаларнинг бевосита Кузатишлари учун энг тушунарлиги усимлик ва уй хайвонларидир. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни усимлик ва хайвонлар билан таништириш жараёнида болаларда табиатга нисбатан муҳаббат тарбияланади, хайвонларни парваришlashга, усимликларни устиришга нисбатан истаклари тарбияланади.

Мактабга аклий тайёрликнинг муҳим таркибий қисми мактабга ўқишга қираётган болада атроф, дунё ҳақида етарлича кенг билиш бойлигининг мавжуд бўлишидир. Билимларнинг бу фонди ўқитувчи ўз ишини ташкил этишда таянадиган зарур асос ҳисобланади. Болани мактабга аклий тайёрлигида болалар эгаллаган билимларнинг сифати аҳамиятлидир. Билимлар сифатининг курсаткичи биринчи навбатда уларни болалар томонидан онгли эгаллаганлиги; тасаввурларининг аниқ ва табақалаштирилганлиги; оддий тушунчалар мазмуни ва ҳажмининг туликлиги; ўзларига тушунарли ўқув ва амалий вазифаларни ҳал этишда

билимларни мустакил қўллана олиш қобилиятлари; мунтазамлилик, яъни мактабгача тарбия ёшидагиларнинг нарса ва ходисалар ўртасидаги тушунарли, муҳим алоқа ҳамда муносабатларни акс эттира билиш қобилиятидир.

Болани мактабга ақлий тайёргарлигининг таркибий қисми бола билиш фаолиятини муаян даражада ривожланган бўлишидир. Бу ўринда

Биринчидан билиш жараёнининг ўсиб боровчи ихтиёрийлиги; материални маъно жihatдан ихтиёрий эслаб қилиш ва такрор ифодалаш, нарса ва ходисаларни режали идрок этиш, қуйилган билиш ва амалий масалаларни мақсадга мувофиқ ҳал этиш қобилияти ва шу қабилар;

Иккинчидан билиш жараёнлари сифатини ошириш: сезгиларнинг аниқлиги, идрокнинг тулиқ ва табақалаштирилганлиги, эслаб қилиш ва такрор ифодалашнинг тез ва аниқлиги;

Учинчидан болада атроф дунёга билиш муносабатлари, билимларни эгаллаш ва мактабда ўқишга интилишнинг мавжудлиги муҳим аҳамият касб этади.

Мактабга ақлий тайёрликни шакллантиришда булажак ўқувчини тафаккур фаолиятининг умумий даражаси муҳим аҳамиятга эга. Болалар богчасининг болаларни ақлий тарбиялашга оид олиб бораётган мунтазам, мақсадга мувофиқ иш шароитларида болаларда (фаолият) тафаккур фаолиятида нарсаларнинг қуп томонлама таҳлил қилиш қобилияти, ижтимоий таркиб топган сенсор эталонлардан фан ҳамда ходисалар хусусият ва сифатларини тадқиқ қилишда фойдалана билиш нарса ва ходисалардаги асосий алоқа, боғлиқ лик, белгиларни аниқлаш асосида оддий умумлаштиришлар қилиш қобилияти, ухшашлик ва фаркланувчи белгиларни изчил ажратиш асосида нарсаларни қиёслашни амалга ошириш қўникмаси таркиб топтирилади. Булажак ўқувчиларда ақлий фаолиятнинг элементар мустакиллиги: ўз амалий фаолиятни мустакил режалаштириш ва уни режа асосида амалга ошириш қўникмаси, оддий билиш вазифасини қуйиш ва уни ҳал этиш қўникмаси ва шу қабилар ривожлантирилади.

Мактабда аклий тайёрлик, шунингдек болалар томонидан ўқув фаолияти элементларини эгаллаб олинишини ҳам ўз ичига олади.

Болалар мунтазам таълим шароитларида мактабгача болалик охирига келиб, ўқув фаолиятининг асосий таркибий қисмларини: тушунарли ўқув вазифасини қабул қилиш, тарбиячининг курсатмаларини тушуниш ва аниқ бажаришни ишни катталар томонидан курсатилган усулларида фойдаланиб бажариб бир натижага эришиш, ўз фаолияти, ҳуқ-атвори, топшириқларни бажариш сифати устидан назорат қилиш кўникмасини, ўзининг ва бошқа болаларнинг ишларига танқидий баҳо бериш қобилиятини, эгаллаб олишлари керак.

Нутқни ҳанчалик юқори даражада ривожланган бўлиши боланимактабга аклий тайёргарлигининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Товушни аниқ талаффуз қилиш, лугатнинг бойлиги, ўз фикрини мантикий грамматик тўғри баён қила билиш, маданий нутқ муомаласи-буларнинг барчаси мактабда муваффақиятли ўқишнинг зарурий шартини ҳисобланади.

Аклий тайёрлик таркибига шунингдек, саводнинг бошланғич асослари оддий математик тасаввурлар, она тили етарлича кенг билим, кўникма ва малакалар доираси ҳам қиради.

Шундай қилиб, мактабдаги ўқишга аклий тайёрлик болаларни аклий ва нуткий ривожлантиришнинг ўзаро боғланган таркибий қисмлардан таркиб топади. Билиш фаолияти, билиш қизиқишлари, бола тафаккури усуллари, атроф дунё ҳақидаги анланган системалаштирилган тасаввурлар ҳамда элементлар тасаввурлар, нутқ ва элементар ўқув фаолияти умумий даражасининг бирлиги болаларда мактабдаги ўқув материални эгаллашга аклий тайёрликни вужудга келтиради.

Боланинг мактабда ўқишига жисмоний тайёрлиги. Болани мактабда ўқишга жисмоний тайёрлиги ўқишнинг муваффақиятли бўлишида катта аҳамиятга эгадир. Мактабга чиқиш муносабати билан бола турмуш тарзининг қайта қурилиши, кун тартибининг ўзгариши, жиддий ўқув меҳнати,

дарсларнинг давомийлиги ундан сезиларли жисмоний зур беришни талаб қилади. Мактабга жисмоний тайёрлик купгина таркибий қисмлардан таркиб топади. Бу биринчи навбатда бола саломатлигининг яхши булиши, организмнинг чиникканлиги, маълум даражада чидамлилиги ва иш қобилияти, касалликларга қаршилик курсата олишидир. Болаларни мактабга тайёрлашда бармоқ майда мусқўлларининг ривожланиши алоҳида урин эгаллайдики, бу ёзувни муваффақиятли эгаллашнинг зарурий шarti.

Мактабга жисмоний тайёрлик шунингдек бола томонидан маданий гигиеник малакаларни эгалланишини, уларда шахсий гигиена қоидаларига риоя қилиш одатини тарбиялашни назарда тутди.

Жисмоний тайёрлик бола мактабга етукликни шакллантиришнинг зарур таркибий қисми ҳисобланади.

Мактабга етукликни аниқлашда бола соғлигининг ҳолати ва организмнинг биологик етуқлигини баҳолаш (антропометрик курсаткичлар суяк, мушак, нафас олиш ва юрак-томир системасининг) ривожланганлигини назарда тутувчи куп омилли таҳлилдан, мактабга функционал тайёрликни «Мактабга етуклик»ни асосий курсаткичи ва энг аввало бир қатор физиологик функцияларининг ривожланиш даражасини баҳолашдан фойдаланилади. Буларга: партада анчагина ўзок муддат утириш учун зарур буладиган тормизланиш қобилиятининг ривожланганлиги; ҳаракатларни яхши бошқариш, жумладан ёзиш ва расм солишга алоқадор график вазифаларни бажаришда зарур буладиган бармоқларнинг майда ҳаракатлари; ижобий ва тормозланишига ҳос шартли алоқаларни нисбатан тез ҳосил қилиш ҳамда мустаҳкамлаш, шунингдек иккинчи сигнал системанинг етарлича ривожланганлиги таълиқлидир.

Болаларни «Мактабга етуқлиги»ни аниқлаш мақсадларида гигиенистлар Керн-Ирасекнинг (ЧССР) тестлари, совет тадқиқотчилари (М.М.Антропова, М.М.Кольцова, Т.С.Сорокина ва бошқалар) томонидан ишлаб чиқилган методикадан фойдаланадилар. Болаларни текшириш уларни мактабда олти ёшдан ўқишлари мумкинлигини аниқлаш имконини беради.

Болаларни мактабга жисмоний тайёрликларини текшириш натижаси купчилик болаларда унинг асосий курсаткичлари норма атрофида эканлигини ва хатто ундан илгариллашини курсатди.

Кун тартиби, чиниктирувчи муолажалар, мунтазам жисмоний тарбия машғулотлари, хилма-хил ҳаракатли ўйинлар ва жисмоний машқлар фаол ҳаракат режими болаларни мактабда ўқишига жисмоний тайёрлигини таъминлашнинг зарурий шартлари ҳисобланади.

1. Жисмоний ривожланганлик даражаси

- Мустақил тарзда жисмоний машқларни бажара олиш;
- Бўйруққа (старт, стоп) асосланиб югура олиш;
- Нарван ёрдамида тепаликка чиқа олиш ва пастга туша олиш;
- Нарван устида утириб олдинга силжий олиш;
- 5 секунд давомида арконда осилиб туриш;
- Агимчок ўча олиш;
- Чекланган саф ва чизик бўйлаб юра олиш;
- Қия қўйилган тахта устидан юриб ўта олиш;
- Бир оёқда калдирғоч бўлиб тура олиш;
- Оёқ ўчалари билан бўюмларни қисиб қутариш, пастга суриш ва бир жойдан иккинчи жойга қўчира олиш;
- Жойидан туриб 15-20 марта сакрай олиш, 70-80 см ўзунликка сакрай олиш, 30 см баландликдаги тусикдан сакраб ўтиш;
- Тухтамасдан 2-3 минут давомида югура олиш; 100 метр масофани тухтамасдан югуриб ўтиш;
- 10 метр масофани эмаклаб ўтиш;
- Сафда тўғри туриш ва сафни ўзунасига юриш;
- Сафланиш ва қайта сафланишни билиш;
- Мусика оҳангига мос ҳолда ҳаракат қила билиш;
- Қоптокни иргитиш ва илиб олиш;
- Илон изи шаклида юриш;

- Туп-туп бўлиб айлана буйлаб юра олиш;
- Халк уйинлари «Ким чаккон», «Ок теракми-кук терак?», «Куёним куёним не булди?», «Читти гул», «Боглам-боглам», «Ким олади шу гинани».

Нутқ ва тафаккурнинг ривожланганлиги.

- Товуш, сўзларни аник ва тўғри талаффуз этиши; 3000тадан ортик сўзни тушуниш ва билиш;
 - Расмга караб гап тўзиш;
 - Эртак ва хикояни тинглаш, мазмунини тшуниш;
 - Эшитган кичик эртак ва хикояларни кайта сўзлаб бериш;
 - Ифодали нуткка эга булиш;
 - Теварак-атроф, табиат манзараси хакида кискача сўзлаб бериш;
 - Ифодали нуткка эга булиш;
 - Теварак-атроф, табиат манзараси хакида кискача сўзлаб бериш;
 - Турли мавзудаги 6 та шеърни ёддан айтиш;
 - Ота-она, тарбиячи тавсияси билан хаётий мавзулар буйича кискача хикоя тўзиш;
 - Катталар ва уртоклари билан сухбатда фаол иштирок этиш;
 - Катталар ва уртоклари билан гаплашиш маданиятига эга булиш; ва х.к.
- Боланинг тафаккурини ривожланишига оид.
- Ўз фикрини мустакил, эркин баён этиш ва хулоса чиқара олиш;
 - Мантикий тафаккур килиш малакаларига эга булиш;
 - Тафаккур операциялари (анализ, синтез, умумлаштириш, аниқлаштириш, таккослаш, аналогия ва бошқаларни) ёшига мос ривожланиши;
 - Фикрий мушохада юритиш;
 - Теварак атрофни тўғри идрок этиш;
 - Таълимий уйинлар воситасида тафаккурни пешлаш.
 - Гул, дарахт турларини рангига, баргига, мевасига караб фарклай олиш.
 - Ўз фикрини талаб эҳтиёжларини сўз билан ифодалаш;
 - Киркиб булақларга ажратган воқеабанд расмларни териш, яхлитлаш;

- Турли тасвирлардан яхлит образ ярата олиш;
- Геометрик шакллардан маълум мазмунга эга бўлган тасвирлар тўзиш;
- Сўзлардан гап тўза олиш;
- Ўз фикрини баён этганда таккослаш, умумлаштириш, тахлил кила олиш;
- Биринчи унликдан сон таркиби (алохида бирликдан) ва 2 3 4 5 6 7 8 9 10 сонларини ўзидан кичик бўлган икки кичик сондан таркиб топганлигини билиш;
- Биринчи унликдаги ҳар бир сонни қандай ҳосил бўлишини билиш, бунинг учун сон қаторидаги аввалги сонга 1ни қушиш ва кейинги сондан 1 ни айтириш.
- 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 рақамларини ҳамда + - = ишораларини билиши;
- 1 3 5 0 сумми пулларни билиш;
- Утаётган ҳафта кунларини кетма-кетлигини, кун қисимларини билиш;
- 10тагача бўлган бирикмалардан санаш, санаб ажарата олиш;
- нарсаларни сонини рақам билан мувофиқлаштира олиш;
- Тўғри ва эгри чизикларни учбурчак тўртбурчакларни бир-биридан фарқлаш ҳамда тасвирлаш.
- Ҳозирги замон техникаси компьютер ҳақида тасаввурга эга бўлиш;
- Экологияни билиш;
- Мева ва дарахтларни олма, ўзум, шафтоли, нок, олча, гилос, олхури, урик номларини билиш ва ҳамда тасаввурга эга бўлиш;
- Манзарали дарахтларни тоқ, терак, арча, чинор ҳақида тасаввурга эга бўлади;
- Гуллар, атиргул, бойчечак, қокигул, чинни гул, қолақизгалдоқ ҳақида тасаввурга эга бўлиш;
- Сабазавот ва қопиз экинларини номларини билиш;
- Қона усимликларини бошқа усимликлардан фарқи.
- Уй ҳайвонлари қуй, қигир, от, қури, эшак, ит, қушук, эчки, ёвқойи ҳайвонлардан қури, қулки, айик, қаррандалардан қовуқ қурос, урдақ, қоз,

хашоратлардан чумоли, ниначи, ари, кунгиз, капалак номларини билиш ва улар хакида тасаввурларга эга булиш.

- Кушларни калдиргоч, чумчук, мусича, кабутар, булбул, карга, тути номларини билиш ва у хакида тасаввурларга эга булишлари керак;
- Уй рўзгор, стол, стул, хонтахта, жавон хакида тасаввурларга эга булиш;
- Уйдаги электр жихозларидан электор чирок, телевизор, радио, магнитофон, дазмол хакида тасаввурларга эга булиш;
- Тарспорт воситалари велосипед, автобус, автомобил, троллейбус, трамвай, метро, поезд, самалёт хакида тасаввурларга эга булиш;
- Тог, дарё, қўл, бог, гулзор, пахтазор, экин майдонлари, яйлов хакида тасаввурларга эга булиш;
- Хаво, сув, куёш, шамол, булут, ёмгир, қор хакида ёшига мос равишда тасаввурларга эга булиш;
- Йил фасллари номини кетма-кетлигини табиат ўзгаришлари хакида илк тасаввурларга эга булиш;
- Кун ва тунни фаркини англаш;
- Эрталаб, кечкурун, пешинни фарклаши;

Маънавий маданий етуклик.

- Она Ватани Ўзбекистонхакида кискача сўзлаб бериш;
- Ўзбекистонбайроги, герби хакида фикр;
- Ватан туйгуси, ватанпарварлик хислари ва миллий ғурурни ёшига мос равишда билиши;
- Халкига Ватанига меҳр ва садокат хисларини шакллантириш;
- Беруний, Ибн Сино, А.Темур, Навоий, Улугбек, Бобур каби буюк сиймолар хакида илк тасаввурга эга булиш;
- Миллий байрамлар хакида каска сўзлаб бериши;
- Тўғри саломлашиш ва хайрлашишни билиши;
- Ўзидан катталарга сизлаб муроғжат килиши;
- Қўлини куксига куйиб илтифот курсатиши;

- Уйда кучада мехмон борлигида киядиган кийимларни фаркланишини ва уларни ўз ўрнида кийиши;
- Ширин сўзли булиш ва меҳрибонлик кила билиш;
- Утириш ва юриш коидаларини билиш уларга риоя қилиш;
- Уйда богчада мехмонда кучада ўзини қандай тутиш кераклигини билиш ва унга риоя қилиш;
- Яхшилик ва ёмонликни фарқлаш;
- Уртоклари билан биргаликда уйнай олиш;
- Уйин майдонида мулоқот кила олиши ва уртокларини ранжитмаслик зарурлигини билиш;
- Хол ахвол сурашни билиш;
- Катталар меҳнатини қадрини билиш;
- Ўзига ишонини;
- Ожиз ва кучсизларни ҳимоя қилишни;
- Ўз-ўзига хизмат кила олиши;
- Уйда ёки богча ҳовлисида енгил меҳнатларни бажара олиши;
- Ошхона анжомларини чойнак, пиёла, қошиқ, лопча, пичок қабиларни вазифасини билиш;
- Меҳнатсевар булиш, яхши одат эканлигини билиш;
- Меҳнатсевар қуролларини теша, болгача, болтача, қайчи, ўроқ қабиларни вазифасини билиш;
- Тежамқорлик зарурлиги билиши;
- Ўзини озода тутати олиш;
- Тўғри ювиниши;
- Соқик, совун, тиш ювиш пасталари ва қутқасидан тўғри фойдаланиши;
- Мустиқил соқини тараш, турмақлаши;
- Мустиқил тартибли кийиниш ва ечинишни;
- Қийим, уйинчок ва ҳона анжомларини ўз жойига қуйа билиши;
- Овқатланиш коидаларини билиши ва унга риоя қилиши;

- Тасвирий санъат асарларидан завклана олиши керак;

Болаларнинг математик тушунчаларини муваффакиятли ўзлаштириши, уларнинг идрокини, яъни сенсор туйғуларини устириш билан бевосита боғлиқдир.

Умумлаштириш ва абстрактлаштириш қобилияти реал предметларнинг хусусиятларини аниқлаш ва шу хусусиятларга қараб мазкур предметларни бир-бирига таққослаш ва группаларга ажратиш асосида ўсиб боради. Шунинг учун бола мактабга боргунга қадар унда математик тасаввурларни шакллантириш учун болалар боғчасидаги барча ўқув-тарбия ишлари билан ўзвий равишда боғлаб махсус иш олиб борилади.

Математик билимлар болаларга маълум система ва изчилликда берилиши, бунда янги билим қамроқ миқдорда, яъни болалар ўзлаштириб оладиган даражада булиши керак. Шунинг учун ҳам бир вазифа бир қанча майда қисмларга булиниб, улар биринкетин урганиб борилади.

Тарбиячи ҳар бир ёш группасининг программаси қандай тўзилганини билиши лозим. Бу унга ўз гуруҳидаги болаларнинг математикага доир билим даражаларини аниқлаш учунгина эмас, балки мактабгача тарбия ёшидаги болаларда бошланғич математик тасаввурларни устириш юзасидан олиб бориладиган барча ишлар системасида ҳар бир машғулотнинг қандай муҳим роль уйнаши ва урин эгаллашини қўз олдиға келтириш учун ҳам имкон беради.

Математик тасаввурларни шакллантириш юзасидан олиб бориладиган ишнинг асосий формаси – *машғулотдир*.

Дастур вазифаларининг қупчилик қисми машғулотларда ҳал қилинади. Болаларда маълум изчилликда тасаввурлар шакллантирилади, зарур малака ва қўникмалар ҳосил қилинади.

Атрофдаги ҳамма нарсани миқдор жиҳатидан Қўзатишларни уюштиришга, болаларнинг ўз фаолиятларининг ҳилма-ҳил турларида математик мазмундаги билим ва қўникмаларидан қандай фойдаланишларига қатта аҳамият берилади.

Машғулотларда ва кундалик ҳаётда дидактик уйинлардан ҳамда уйин-машқлардан кенг фойдланилади. Машғулотлардан ташқари вақтларда уйинлар ташкил қилиб, болаларнинг математик тасаввурлари мустахкамланади, чуқурлаштирилади ва кенгайтирилади. Бир канча ҳолларда, масалан, жойни билиш кўникмасини ривожлантириш юзасидан олиб бориладиган ишларда уйинлар асосий ўқув вазифасини утайди.

Машғулотларда болаларнинг актив фаолияти биринчи навбатда янги материал устида ишлашни ҳамда илгари утилган материални такрорлашни бирга тўғри қушиб олиб бориш билан иш турларини ва уни ташкил этиш усулларини алмаштириб туриш билан яъни, машғулот структураси билан таъминланади.

Машғулот структураси программа вазифаларининг ҳажми, мазмуни, бирга қушиб олиб борилиши, тегишли билим ва кўникмаларнинг ўзлаштирилиши даражаси, болаларнинг ёш хусусиятлари билан белгиланади.

Мактабга бориш даврига келиб болалар туплам ва сон, шакл ва катталиқ ҳақида ўзаро боғланган билимларни нисбатан қуқроқ эгаллаган, фазада ва вақтни ориентация қила билишни урганган бўлишлари зарур.

Таҷриба, биринчи синф ўқувчиларида учрайдиган қийинчилик, одатда абстракт билимларни эгаллаб олиш, конкрет предметлар, уларнинг образлари билан амал қилишдан, сонлар ва бошқа абстракт тушунчалар билан бажариладиган амалларга утиш зарурлигини курсатади.

Бундай утиш боланинг ривожланган аклий фаолиятини талаб этади. Болалар турли математик боғланишли муносабатларни аниқлаш усулларини, масалан, туплам элементлари уртасидаги мосликни аниқлаш усулларини эгаллайдилар (тупламдаги элементларни бирма-бир амалда солиштирадидлар, катталиқ нисбатларини аниқлаш учун уларни устма-уст, ёнма-ён қуйиб қуриш усулларида фойдаландидлар).

Улар миқдор нисбатларини аниқлашда энг аниқ усул предметларни санаш ва катталиқларни улчаш эканлигини тушуна бошлайдилар.

Санаш ва улчаш малакалари уларда тобора мустаҳкам ва онгли бўлиб

боради.

Хар кайси ёш гурухи дастури ушбу булимлардан иборат:

- Микдор ва санок.
- Катталиқ.
- Геометрик фигуралар.
- Фазода мулжал олиш.
- Вакт буйича ориентир (мулжал) олиш.

Ўқув йилининг охирида катта гурух болалари куйидагиларни билишлари керак:

- нарсаларни 10 тагача санай олиш;
- санок ва тартиб сонлардан тўғри фойдаланиш;
- 10 тагача бўлган сонларни ёнма-ён турганларини (курғазма асосида) таккослай олиш;
- тенг бўлмаган 2 гурух нарсалар сонини икки усул билан тенглаштири олиш (1та нарса кушиш ёки айириш усули билан);
- 0 дан 9 гача бўлган рақамларни номи ва фарқи;
- турли микдордаги 10 тагача бўлган нарсаларни эни, буйи, баландлиги, калинлиги, улчами ва улар орасидаги муносабатларни ҳисобга олган ҳолда тартиб бориши ёки қамайиб бориши тартибида жойлаштириб таккослаш;
- нарсалар шаклини доиравий, учрубчак, тўғри тўртбурчакли, квадрат, тўртбурчакли, овал қуринишдагиларини фарқлаш;
- қозғалдирида йўналишларини фарқлаш;
- нарсаларнинг ўзига ёки бошқа нарсаларга нисбатан жойлашиш вазияти, йўналишини сўз билан ифодалаш;
- ҳафта кунлари кетма-кетлиги, сутка қисмлари номлари қабилари.

Булажак фуқаро шахсининг ҳар томонлама қамол топтирилишининг асослари бола ҳаётининг дастлабки йилларида, мактабгача болаликда қўйилади. Сунгги йилларнинг психологик-педагогик тадқиқотлари болада идрок қилинадиган объектлар хусусиятларининг анализи ва синтезининг,

кўзатиладиган ходисаларни таккослаш ва умумлаштиришларнинг, энг содда боғланишлар ва улар орасидаги муносабатларни тушунмокнинг етарлича мураккаб шакллари таркиб топиши мумкинлигини курсатмокда.

Мактабгача тарбия муассасалари дастурида назарда тутилганидек, математик тайёргарликда болаларни санокка ўргатиш, биринчи ўнлик учиди микдорий муносабатларни ривожлантириш, энг содда арифметик масалаларни ечиш ва тўзиш билан бир каторда намоён килинган тупламлар устида амаллар бажаришга, шартли улчовлар билан улчашлар ўтказишга, сочилувчи ва суюк жисмларнинг хажмини аниклашга болаларнинг кўз билан чамалаш малакаларини ривожлантиришга уларнинг геометрик фигуралар ва предметларнинг шакли хакидаги тасаввурларини ривожлантиришга, фазовий муносабатларни тушунишларини, предметларни тенг қисмларга бўлиш малакаларини шакллантиришга катта аҳамият берилади.

Масалаларнинг бундай комплекси математик ривожлантиришнинг дастури бўлиб, мактабгача ёшдаги болаларнинг микдорий ва бошқа муносабатларни чуқуррок тушунишларини таъминлайди ва математик тафаккурнинг, нуткнинг истикболда такомиллашувига асос солади. Буларнинг ҳаммаси болаларнинг аклий ривожланишларига ва уларни мактабда ўқишларига мувоффақиятли тайёрлашга имкон беради.

Болани мактабга тайёрлашда оилани ўрни жуда каттадир. Бола тарбиясида оиланинг барча аъзоларидан нафакат болаларга нисбатан тўғри муносабатни, балки уларнинг тақдири учун юксак маъсулият хиссини ҳам талаб қилувчи қийин ва мураккаб ишдир.

Оила болани мактабга тайёрлашда тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлокий, аклий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбияларини биргаликда олиб бориш яхши самара беради.

*Маънавий тарбия*ни болага утмишда Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги ва фаровонлиги йулида курашган халқ қахрамонлари хакида гапириб бериш, давлатимизнинг рамзий белгилари билан таништириш, мустақиллик, Ватан хакидаги шеър ва қушиқларни ёд олдириш, қадрият ва анъаналаримизни

ургатиш оркали сингдириш мумкин.

Оилавий тарбия жараёнида шахснинг бир катор *ахлокий* жихатлари шаклланади-ки, бошка ҳеч қайси тарбия объекти оиладагидек юкори натижа бермайди. Уларга инсонпарварлик, меҳр-мурувват, раҳм-шафкат, ҳамдардлик, муомала маданияти, бурчи ва садокат миннатдорчилик каби инсоний фазилатлар туради.

Келажак авлодга *эстетик тарбия* беришда ҳам оиланинг муҳим ўрни бор. Оила даврасида кушиклар куйланиши, бирор эртас ёки асарни оила даврасида ўқиш, бирга спектакл ва кино куриш ва таҳлил қилиш, қийиниш маданиятини шакллантириш, уйда гуллар парвариш қилиш, расм солиш ва ҳақозолар болани эстетик тарбиясини шакллантиришдаги жихатлардир.

Ота-оналар вояга етётган фарзандларининг *жисмоний* баркамоллигига ута маъсулият билан қарашлари лозим. Масалан: эрталабки бадан тарбия машқларини болалар билан биргаликда бажариш, тўғри ва витаминлаштирилган овқат бериш, дам олишни, уйқуни тўғри ташкил этиш вақтида шифокор назоратидан ўтказишлари зарур.

Бола ҳаётида *меҳнат тарбияси* муҳим саналади. Болаларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш, уларда меҳнат қилиш одобини шакллантириш ва кўникмалар ҳосил қилишда, уларнинг қизиқишлари ҳисобга олингандагина эришилади. Ота-оналар болани мактабга тайёрлашда унда меҳнат кўникма ва малакаларини ҳосил қилишга, меҳнатга эҳтиёжни тарбиялашга, бошқаларнинг меҳнاتини қадрлашга, меҳнат натижаларини эҳтиёт қилишга ургатишга жиддий эътибор беришлари лозим. Меҳнат болаларда уюшқоқлик, диққат, саранжом-саришталикни тарбиялаш, шунингдек мақсадга эришишда сабот ва матонат каби ирода хусусиятларини ривожлантириш воситасидир.

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиялашни, ота-оналар билан ҳамкорликни бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топиш оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустаҳкамлаш мактабгача тарбия муассасалари ходимлари педагогик

омиллар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчилар ва услубчиларнинг муҳим вазифасидир.

Болаларни тарбиялаш давлат аҳамиятидаги вазифадир. Унинг тўғри ҳал қилиниши тарбия ишининг қуйилишига комплекс ёндошишга тарбиявий муассасаларнинг, оила ва жамиятчиликнинг тулик ўзаро таъсири ва ҳаракатларнинг бирлигига боғлиқ.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳақида унинг ҳаёти, ахлоқи, кизиқиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани боғчадаёқ ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча қийин бўлмаган билим, тушунча, қўникма ва малакалар билан таништириш лозим.

Мактабгача таълим муассасаларида тарбиячилар томонидан утқазиладиган машғулотлар жараёнида болаларда мустақил фикрлаш қўникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, уртоклари билан гаплашмаслик, ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш, тарбиячи томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ургатиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда қанча машғулот ўтқазилган болалар боғчаси таълим-тарбия дастурида белгилаб қўйилган.

Ҳар бир МТМда методик хоналар мавжуд бўлиб, унда болалар МТМда таълим-тарбия дастурининг ҳамма билимлари бўйича методик қўлламалар бўлади. Тарбиячи машғулотлар жараёнида янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод ва усулларида фойдаланади. Болани ёш, рухий-физиологик хусусиятлари инобатга олинган тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Тарбиячи ҳар бир болани имкониятларини аниқлаб олиши керак, болалар ўзи яшаётган жамоага муносабатига қараб бир неча гуруҳларга бўлинади:

1 гуруҳ: Ижобий ҳулқли болалар бўлиб, улар тез дўстлашадилар. Уларни жамоа аъзолари ҳурмат қилади. Бу тоифадаги болалар жамоанинг

фаоллари бўлиб, тарбиячи жамоа муносабатларини урнатишда уларга суянади.

2 Гуруҳ: фаол ташаббусга кушилади, аммо бекарор булади.

3 Гуруҳ: тортинчок бўлиб уйинда катнашмайдилар, машғулотларда суст буладилар. Бундай болаларга алохида эътибор зарур.

Тарбиячи ҳар бир гуруҳ болалари билан индивидуал ёндошиб, уларни бир-бири билан ўз аро муносабатга киришиб, дустлашишга ёрдам беради. Болалар богчасининг асосий педагогик вазифаси – болаларни юксак маънавий-ахлокий руҳда тарбиялаш ва уларни мактабда ўқишга ҳар томонлама тайёрлашда ота-оналарга мунтазам равишда ёрдам курсатишдан иборат:

Мактабгача тарбия муассасаси ходимларининг энг биринчи вазифаси – болалар богчаси тарбияланувчиларининг ота-оналари ва оиласининг бошқа аъзолари онгида бола тарбиясида оила биринчи даражали аҳамиятга эгаллиги ва ҳар бир оила болаларининг фаоллашувида оилавий ва ижтимоий тарбиянинг бирлигига эришилгандагина кутилган натижага олиб келишига чуқур ишонч уйғотишдир. Болалар богчаси ота-оналарда педагогик билимлар асосини яратади. Уларда тарбия ҳақидаги фанга кизиқиш уйғотади. Ўз билимларини доимо кенгайтириш истагини ва унга интилиш хиссини уйғотади.

Кейинчалик эса мактаб педагогик умумтаълимига киришиб кетиш хиссини уйғотади. Мактабгача тарбия муассасаларида таълим-тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлокий, аклий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбиялари биргаликда олиб борилиб бола мактабга чиқарилади. Бола богчада олган билимларини мактабда давом эттиришга шундагина қийналмайди. Акл кенг маънода сезиш, идрок этишдан бошланадиган тафаккур ва ҳаёлни ўз ичига оладиган жараёндр.

Болаларни мактабга тайёрлашда аклий тарбиянинг ўрни катта. Билимлар захирасини кенгайтириш, аклий фаолликни ва мустақилликни ривожлантириш, мактабда яхши ўқиш, кейинги меҳнат фаолиятига

тайёрланишнинг мухим шартидир.

Бола 6-7 ёшдан мактабга утиши, уларни мактаб таълимига тайёрлаш учун аклий ривожлантириш етарли булишини таъминлаш тарбиячидан катта масъулиятни талаб этади. Мактабгача таълим ёшида билим тез суръатда ривожланиб боради, бойиб боради. Нутк шаклланади, билиш жараёнлари такомиллашади, бола энг оддий аклий фаолият усуллари эгаллаб боради. Болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала оркали, сунг машғулотлар, билиш бериш оркали амалга оширилади.

Теварак атроф, буюм ва нарсалар боланинг сезги органларига яъни анализаторларига таъсир этади ва сезги хосил булади. Сезги болаларда айрим хоссаларни билиб олишга ёрдам беради. (Иссик-совук, гадир-будур). Сезги атроф-мухитни билишнинг дастлабки боскичи хисобланади.

Болаларни билимларни эгаллаб олишлари уларни аклий фаоллигини ривожлантириш аклий малака ва кўникма эгаллаб олишлари, уларнинг мактабда муваффақиятли ўқишлари учун булажак меҳнат фаолиятига тайёрланишда манба бўлиб хизмат килади.

Мактабгача ёшдаги болаларни аклий тарбиялашнинг асосий *вазифалари* куйидагилардан иборат:

1. Болаларда табиат ва жамият тўғри сидаги билимлар системасини, илмий дунёкарашни шакллантириш.

2. Билимга доир рухий жараёнларни ривожлантириш: сезги, идрок, хотира, хаёл, тафаккур, нутк. Билишга доир рухий жараёнларни ривожлантириш аклий тарбиянинг мухим вазифасидир.

3. Билишга кизиқиш ва аклий қобилятларни аклий меҳнат маданиятини ривожлантириш. Аклий тарбиянинг вазифаси болалар кизикувчиларни, яъни кизикувчанлигини улар аклининг синчковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга кизиқиш хосил қилишдан иборат.

4. Аклий малака ва кўникмаларни ривожлантириш, яъни энг оддий фаолият усуллари предметларни текшириш улардаги мухим ва мухим булмаган белгиларни ажратиш курсатиш бошқа предметлар билан таккослаш

мактабгача тарбия ёшидаги болаларга аклий тарбия бериш вазифаларидан биридир. Бу кўникма ва малакалар билиш фаолиятининг таркибий қисмлари бўлиб, боланинг билимларини чуқур эгаллаб олишга ёрдам беради.

Энг муҳими шундаки, болаларга билим берибгина қолмай, уларни олган билимларидан аклий ва амалий вазифаларни ҳал этишга фойдаланишга ургатиш.

Мақтабгача таълим муассасаларининг оила билан ишлаш тизимида аниқ мақсад, мазмун бўлиши керак. Мақтабгача таълим муассасанинг ота-оналар билан ишлашдан жамоа тарзида ва яккама-якка ҳолда ишлаш шакллари мохирлик билан қушиб олиб бориш, кенг аҳоли оммаси орасида педагогик ташвиқот ишларини ташкил қилиш туфайли болаларни тарбиялашда ижобий натижаларга эришиш мумкин. Болалар богчаси ходимларидан ота-оналар ва оила билан ҳамкорликдаги ишларидан энг кенг тарқалган шакл ва усулларини келтирамиз.

- Ота-она ва оила билан яккама-якка ишлаш. Бунда оилага тарбиячининг бориши, ота-оналар учун суҳбат ўтказиш, уларга маслаҳат бериш, ота-оналарни боланинг мактабгача таълим муассасадаги ҳаёти билан таништириш қабилар қиради.

- Ота-оналар билан жамоа тарзида ташкил қилинадиган ишлар. Булар ота-оналарнинг гуруҳий ва умумий мажлислари, ота-оналар мактаби, анжуманлар, шанбаликлар, савол жавоб кечалари.

- Курсатмали ишлар — ишнинг бу тури: курғазмалар уюштириш, болаларнинг ишларини намойиш қилиш, очик эшиклар қуни, ота-оналар бурчаги, ота-оналар учун кутубхоналар ташкил қилиш.

- Боланинг оиласини бориб қуриш ва оила аъзолари билан яқиндан танишиш.

- Ота-оналар педагогик таълим бериш ва бошқаларни курсатиш мумкин.

Болалар мактаб таълимига тайёргарлигига таъсир этувчи омиллар ҳақида гапирар эканмиз, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада

тарбиянинг ота-оналар билан ҳамкорликда, бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топилса мақсадга мувофиқ булар эди. Оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини мустахкамлаш мактабгача тарбия муассасаси ходимларининг, педагог олимлар, бу соҳада илмий иш олиб борувчи тадқиқотчи ва методистларнинг ўрни жуда ҳам каттадир.

Машғулот тарбиячи томонидан болаларга керакли билим ва малакаларни умумий ҳолда хабардор қилиш демакдир. Машғулотлар кун давомида ўтказилиб борилади. Куннинг биринчи қисмига мўлжалланган машғулотлар анча самара беради.

Машғулот жараёнида болаларда мустақил фикрлаш кўникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сўзини тинглаш, ўртоқлари билан гаплашмаслик ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш тарбиячи томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ўрганиб борилади. Ҳар бир ёш гуруҳларда неча марта машғулот ўтказиш болалар боғчаси таълим-тарбия дастурида белгилаб борилади.

Машғулотнинг турлари ҳақида гапирадиган бўлсак, машғулотнинг турлари қуйидагичадир:

Болаларни билимларини синовчи машғулотлар – ушбу машғулотларни ўтказишдан мақсад, тарбиячи дастурда белгиланган билим ва малакаларини эгаллаш даражасини билиб олади ва кейинги ишлари давомида ишларни инобатга олади.

Комплекс машғулотлар – бу машғулот болалар боғчаси тажрибасида кенг тарқалган бўлиб, бундай машғулотларда болаларга янги билим берилади.

Машғулотни тўзилиши эса:

- болаларни уюштириш
- асосий қисм
- якуний қисм

Машғулотга тайёрланиш мазмуни ҳам мавжуд бўлиб, ушбу мазмунга

қуйидагиларни киритишимиз мумкин:

1. Машғулотни режалаштириш.
2. Керакли жихозларни олдиндан тайёрлаш.
3. Болаларни машғулотга тайёрлаш.

Болаларни мактабга тайёрлашда тарбиячи машғулотни бир бўлимидан битта эмас, балки бутун бир машғулотни системасини режалаштириб олиб борилса ижобий натижани кўлга киритлади.

Тарбиячи машғулотлар жараёнида методик қўлланмалардан фойдаланиб машғулот утиши тавсия этилади. Хар бир богчада методик хоналар мавжуддир. Унда болалар богчаси таълим-тарбия дастурининг, хамда хамма булимлари буйича методик қўлланмалар булади.

Етишмовчиликларни тарбиячи ўзи тайёрлайди ва бу ишга баъзан тайёрлов гуруҳидаги яъни мактабга тайёрлов гуруҳидаги болаларни жалб этади. Тарбиячи машғулот учун керакли машғулотларни машғулотлардан бир кун аввал тайёрлаб қуяди.

Мактабгача таълим муассасанинг *биринчи кичик гуруҳи*да ҳафтасига 10 та машғулот ўтказилади. Улар қуйидагича тақсимланади:

- Атрофдаги воқеалар билан таништириш ва ички ривожлантириш,
- Расм чизиш ва лой ёки пластилиндан нарсалар ясаш,
- Қурилиш материаллари билан машқлар,
- Мусика машғулотлари,
- Физкультура машғулотлари.

Машғулотлар 10-15 дақиқа давом этади ва улар шанба кунидан Ташкари хар кун эрталаб ва кечкурун ўтказилади. Машғулотлар билан бир каторда сайр вақтида атрофдаги нарсаларни кузатиш, ҳаракатли ва дидактик ўйинлар планлаштирилади.

Машғулотларнинг катта қисми ривожланиши бир хил даражада бўлган болаларни бирлаштирувчи кичик гуруҳларда ўтказилади. Батафсил тушунтириш ва катталарнинг ёрдамида талаб қиладиган янги материалдан

фойдаланиладиган машғулотлар (масалан, йигма картиналар ёки янги конструктор, биринчи марта бериладиган машғулотлар) ана шундай утказилади. Харакатларининг навбатида роя килинадиган машғулотларда болалар унча куп булмаслиги керак. Масалан, гимнастика асбоблари билан утказиладиган физкультура машғулотлари, «Лото» типдаги ва нуткни ривожлантириш машғулотлари ана шундай булади, бунда айрим болалар ўз фаолликлари билан бошқаларини четга суриб қўйишлари мумкин.

Аммо ҳаётнинг учунчи йилида машғулотларнинг айрим турларини бутун гуруҳ билан ўтказиш ҳам мумкин, чунки бола хулк-атвор коидаларини (бутун эътибор билан тинглаш, жим утириш) эгаллаган булади, ўз харакатларини бошқа болалар билан мувофиқлаштира бошлайди, катталарнинг нутки унинг харакатини йулга соладиган булади.

Болаларнинг бутун гуруҳ билан айна вақтда мусика машғулотларини, харакатли уйинларни, шунингдек болаларнинг ўзлари асосан томошабин буладиган кургазмали инсценировкаларни ўтказиш мумкин.

Машғулот вақтида тарбиячининг эътиборини ҳеч ким чалгитмаслиги, хона жимжит булиши, халакит бериши мумкин бўлган ҳамма нарсалар четга олиб қуйилиши керак.

Болаларнинг мустакил фаолияти билан айниса уйин билан боғлиқ машғулотлар катта самара беради. Масалан: мусика машғулотлари, сенсор ривожланиш машғулотларидан фойдаланиш мумкин.

Ҳаётнинг учунчи йилида болаларни ургатиш кургазмали тарзда олиб борилади.

Машғулотлар – Мактабгача таълим муассасада уқитишнинг ташкил этиш формасидир. Улар мактабгача тарбия ёшидаги ҳамма болалар учун мажбурий; улар учун дастур мазмуни белгиланган, кундалик режимида доимий вақт ажратилган, уларнинг канча вақт давом этиши тайинланган.

Мактабгача таълим муассасада машғулотлар болаларни мактабга тайёрлашда катта аҳамиятга эга. Бу машғулотларда болалар ўқув фаолияти кўникмалари ҳосил киладилар, анча интизомли, уюшган бўлиб борадилар.

Уларда баркарор диққат, диққатни бир нарсага карата олиш, иродавий зур берилиш қобилияти ривожланади. Системали ўқиш натижасида билишга кизиқиш пайдо булади.

Болаларни коллективда уқитиш муайян афзалликларга эга: биргаликда ишда улар бир-бирларига актив таъсир этадилар, ташаббус, фахм-фаросат курсатиш имконига эга буладилар.

Болалар олдиларига кўпчиликдан куч-ғайрат талаб қиладиган вазифалар қуйилганда биргаликдаги кечинмалар пайдо булади, коллективизм туйғуси вужудга келади. Экскурсиялар, расм чизиш, лой ва пластилиндан буюмлар яшаш, қуриш яшашга оид ишларни биргаликда бажариш, умумий уйинларда ва мусиха машғулотлардаги рақсларда, ҳаракатларни ривожлантириш машғулотларида бирлашиш, бадиий адабиётни ўқиш туфайли юзага келган биргаликдаги кечинмалар – буларнинг ҳаммаси индек болалар коллективини вужудга келтиришда ёрдам беради ҳамда, коллективда яшаш ва ишлаш кўникмаси ҳосил қиладди.

Машғулотлардаги ўқитиш жараёнида болаларда мактабга ва ўқишга кизиқиш тарбияланади, тўғри ва ҳулқ-атвор кўникмалари, маъсулият ҳисси, ишчанлик, ўзини тута билиш, ишда зур бериш одати ҳосил қилинади.

Болаларга керакли билим ва малакаларни машғулот жараёнида, янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод усулларидан фойдаланилса, болани ёш, рухий физиологик хусусиятлари инобатга олинса, тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Болалар машғулотларни турли хил қурилишларини эгаллашлари орқали, ёшлари ўсиб бориш давомида, мактабга бўлган кизиқишлари ҳам ўсиб ривожланиб боради. Ва улар мактабни ҳам ҳеч қийналмай ўқиб, давом эттириб борадилар.

1.3 Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги.

Мактабнинг бола шахсига куядиган асосий талабларидан бири психологик тайёргарликдир. Боланинг психологик тайёрлиги унинг жамиятдаги ижтимоий мавқеини ўзгариши ва кичик мактаб ёш давридаги болалар ўқув фаолиятининг ўзига хослиги билан ўзвий боғлиқ.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, мактабга психологик тайёргарлик доимий ҳисобланмайди, балки у доимо ўзгариб бoйиб боради. Психологик тайёрликнинг таркибий жихатлари: интеллектуал (аклий), маънавий ва иродавий тайёргарликдан иборатдир.

Аксарият ҳолларда боланинг аклий ривожланганлик даражаси ҳақида гапирилганда унинг сўз бойлиги захираси билан аниқланадиган аклий билимлари миқдорига кўпроқ эътибор берилади. Ота-она, ҳатто айрим ўқитувчилар ҳам бола канчалик кўп билса, у шунчалик ривожланган бўлади, деб ўйлайдилар. Аслида эса ундай эмас, фан-техника, оммавий ахборот воситаларининг кенг тарқалганлиги туфайли бугунги кун болалари гўё маълумотлар уммонида сўзиб юргандек булмоқдалар. Бу эса улардаги сўз бойликларнинг кескин усишига асос булмоқда, лекин бу уларнинг тафаккури ҳам шундай жадалликда ривожланаяпти, деган гап эмас.

Мактабда амал қилинаётган ўқув дастурларини ўзлаштириш боладан нарсаларни такқослай билиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, мустақил ҳулосалар чиқариш каби билиш жараёнларининг етарлича ривожланган бўлишини тақозо этади. Шунинг учун ҳам ҳозирги кунда мактаб амалиётчи психологлари томонидан болаларни биринчи синфга қабул қилиш жараёнида кенг фойдаланилаётган психодиагностик воситалар, тестлар, суровномалар, асосан болада юқорида келтириб утилган хусусиятнинг ривожланганлик даражасини аниқлашга мулжалланган методикалардан иборатдир.

5-7 ёш боланинг мактабга интеллектуал (аклий) тайёрлигининг яна муҳим курсаткичларидан бири бу улардаги образли тафаккурнинг олий даражада ривожланганлигидир. Буларга таянган ҳолда бола атроф-муҳитдаги

нарс-ходисалар уртасидаги энг мухм хусусиятларни, муносабатларни фарклай олиш имкониятига эга булади. Бу уринда болалар чизмали тасвирларни шунчаки тушунибгина колмай, балки улардан муваффакиятли фойдалана оладиган буладилар.

Бирок уларнинг тафаккури умумлаштириш хислатларига эга була борсада, предметлар ва уларнинг (тафаккури) ўрнини босувчилар билан аник хатти-харакати образлилигича колаверади.

Мактабгача ёш давридаёк бола кичик мактаб ёш даврида етакчи фаолият тури буладиган – ўқув фаолиятига тайёрланган булиши лозим. Бунда болада маълум бир тегишли масалаларнинг шаклланган булиши мухм ахамиятга эга. Бундай малакаларнинг асосий хусусиятларидан бири боланинг ўқув топширигини ажратиб олиши ва фаолиятни мустакил максадга айлантира олишидир. Бундай жараёнлар биринчи синф ўқувчиларидан топширикда ўзи белгилаган ўзгариш, янгилик аломатларини кидириб топа билиш ва улардан хайратланишни, кизикишни талаб килади. Бундай топшириклар амалий ишларга айлантирилса ёки уйин тарзида бажарилса, осонрок кечади ва бола ўзлаштиради.

Юкорида тухталиб утганимиз интеллектуал тайёрлик боланинг мактабда мувофаккиятли ўқиб кетиши учун ягона замин эмас.

Агар бола зарур малака ва кўникмалар захирасига эга булса, унда интеллектуал рвужланганлик даражаси хам юкори булса-ю ўқувчиликнинг ижтимоий холатига шахсан тайёр булмаса, мактабда ўқиб кетиши кийин кечади. Агар укитувчи ёки ота-она уни ўқишга кизиктира олмасалар, ўқув вазифаларини зурма-зураки, сифатсиз, қўл учида бажарадилар. Бундайларда зарур натижаларга эришиш кийин булади.

Энг ёмони, бу ёшда мактабга боришни хохламайдиган болалар хам учраб туради. 5-7 ёшли боланинг мактабга боришдан бош тортиши асосан уни тарбиялашда ота-оналар томонидан йул куйилган хатонинг окибати хисобланади. Айрим ота-оналарда мактабгача ёш давридаги болани мактаб билан куркитиш холлари хам кўзатилади.

- *Иккита гапни эплаб гапира олмасанг, мактабда кандай укийсан?*
- *Санашни билмайсан-у, мактабга кандай борасан?*
- *Мактабга борсанг, уртокларинг бу килигингдан қўлишади!*
- *Хеч нарсани билмайсан, мактабга борсанг бизни уялтирасан!*

Каби таъна-дашномлар, болада мактабдан куркиш, ундан хавфсирашнинг шаклланишига асос булиши мумкин. Шундай куркув билан мактабга борган болаларнинг мактабга бўлган муносабатини ўзгартириш, уларда ўзига нисбатан ишонч уйготиш учун хаддан зиёд куч, вақт, меҳнат, сабр-тоқат, чидам, эътибор зарур булади. Бу эса болада олдиндан мактабга нисбатан ижобий муносабатни шакллантиришга караганда шубҳасиз, мураккаб жараёндир.

Болани биринчи синфда ўқитишда юзага келадиган кийинчиликларнинг сабаби катталарнинг бола билан буладиган мулоқотлари шакли у ёки бу вазиятга боғлиқ булмаган ҳолда, шахсий аҳамиятга эга булиши муҳим аҳамиятга эга. Бундай мулоқот боланинг катталар эътиборига ва ҳамдардлигига бўлган эҳтиёж ва эҳтиёжларни катталар томонидан кондирилиши билан характерланади. Мулоқотнинг бу шаклига эришган болалар учун катталарга эътибор, улар мурожатини тинглаш ва тушунишга интилиш ва катталар томонидан ҳам уларга нисбатан шундай эътибор курсатилишига бўлган ишонч ҳосилдир. Бундай болалар катталарнинг турли вазиятларда (кучада, уйда, меҳмонда, ишхонада) ўзларини кандай тутишларини фарқлай оладилар. Катталарнинг бундай ҳулкини англаш эвазига болалар ҳам катталарга, уқитувчиларга, шу вазиятга мос равишда муносабатларни намоён қилади. Агар болада катталарга нисбатан бундай муносабатлар шаклланмаган бўлса, унга мос равишда катталарга нисбатан ҳам тегишли муносабат юзага келмайди, бу эса албатта бола билан олиб бориладиган таълим жараёнини мураккаблаштиради.

Ота-оналар ҳар бир бола рухий ривожланишида ўзига ҳос хусусиятларга эга эканлиги ва бу хусусиятлар уларнинг у ёки бу фаолият турини эгаллашида намоён булишини ёдда тутишлари лозим. Баъзи болалар

эндигина биринчи сўзларни ўзлаштирганларида уларнинг тенгкурлари аллақачон маълум бир иборалар билан гаплаша оладиган буладилар.

Таълим жараёнида бола имкониятларининг намоён булиши маълум даражада наслий омиллар билан ҳам боғлиқ дир. Болалар ўз темперамент хусусиятларига кура ҳам бир-бирларидан ажралиб турадилар:

- Хушчакчак, сергап, кувнок, ҳаётнинг ўзгарувчан шароитларига тез мослаша оладиган болалар – сангвинник темпераментга мансуб буладилар.
- Купинча нохуш кайфиятда юрадиган, таъсирчан, камгап, суст болалар – меланхолик темпераментга кирадилар.
- Хотиржам, бефарқ, камхаракат, нутки суст болалар – флегматиклар дир.
- Жахлдор, бетокат, серзарда, ҳаракатчан болалар – холерик хисобланадилар.

Болалар катталарнинг ёрдамига мухтож булишига караб ҳам бир-бирларидан фарқ киладилар. Баъзи болалар бирор хатти-ҳаракатни бажаришни бир неча марта курсатиш, тушунтириш, кетидан эргаштириш керак. Бошқа болаларга эса бажариладиган иш бир маротаба курсатилса етарли булади. Шундай болалар ҳам борки, улар берилган вазифани мустакил бажарадилар. Болалар ўзларини кизикувчанлик, аклий фаолликларига караб ҳам бир-бирларидан ажралиб турадилар. Баъзи болалар куп савол берадилар ва ҳаракатчан буладилар, баъзи болаларни эса ҳеч нарса кизиктирмайди. Ота-оналар болаларидаги ўзига хосликларни канчалик чуқур билсалар, уларга ургатишни муваффақиятли ташкил кила оладилар.

Болаларнинг мактабга психологик тайёргарлиги кенг ва мукаммал бўлиб ривожланган булиши даркор. Болаларга канчалик яхши билим берсак, уйлайманки улар келажакда Ватанга садокат руҳида, етук инсон бўлиб етишадилар. Демак, тарбиячи бола шахсида ахлокий хис-туйгуларни тарбиялаш учун ҳамма восита ва методларни қўлласа, яхши хулқ намуналарини ўргатиш анча осон кечади.

Олти ёшли болаларни мактаб фаолиятидаги кун тартиби жуда мураккаб вазифа бўлиб, айрим ота-оналар бу масъулиятни айниқса бола хаёти ва мактабгача ёшдан ўтиш даврида муҳимлигини ҳис қилмайди. Уқиш даврини биринчи йили 1-синф ўқувчиларига катта талаб қўйилади. Бола меҳнат тизимига тайёрланади, унда янги мажбурият ва масъулиятлар пайдо бўлади. Унга белгиланганданда кўпроқ ҳаракатланиш тўғри келади.

Оила ташкил қилиб берган барча кун тартиби ва махсус шуғулланиш ҳамда идрок этишга боғлиқ машғулот болани мактабда ўқишга яхши тайёрлаш мумкин.

Болалар учун тўғри ташкил этилган бир кунлик кун тартибини уни нафақат билимига балки соғлигини мустаҳкамлашга ёрдам беради. Кун тартибини бирданига ўзгариши бола руҳиятига катта таъсир кўрсатади. Ота-оналарга кун тартибини тўғри ташкил қилиш учун биринчи жадвал ёрдам беради.

Олти ёшли боланинг оиладаги тахминий кун тартиби.(1-жадвал)

Тартибли лаҳзалар	Вақти
Уйқудан туриш, эрталабки бадантарбия, ювиниш.	8-00-8.45
Нонушта	8-45-9.15
Сайр	9-15-10-00
Машғулот	10-00-11-00
Сайр, ўйин ва кўнгил очиш тоза хавода	11-00-12-45
Тушлик ва кундўзги уйқуга тайёргарлик	12-45-13-00
Кундўзги уйқу	13-00-15-00
Машғулот ва	15-00-16-30
Сайр ва тоза хаводаги ўйин	16-30-18-00
Тинч ўйин	18-00-20-00
Кечки уйқуга тайёргарлик, ювиниш, тишини тозалаш	20-00-20-30
Уйқу	20-30

Кун тартиби умумий кўрсаткич асосида олинб: кундўзи ва кечки уйқу, гигиеник тайёргарлик, етарлича тоза хаводаги фаол ҳаракатдан турли машғулотларни олиш бу навбатма навбат алмаштириш ва овқат рационидан иборат. Меъёридаги уйқу вақтида бола организми дам олади уни ишчанлик қобилияти тикланади.

Соғлом болани ҳар куни бир вақтда ухлашга ўргатсак, тезда кўникиб, ухлаб қолади. Белгиланган вақтга болани ухлашга ва уйғонишга одатлантириш жуда муҳим.

Уйқудан олдин асосан кечки уйқудан олдин бола тинч ва хотиржам бўлиши керак. Уйқудан олдин катталар болаларга кийимларини ва оёқ-кийимларини саранжомлашга ўргатадилар. Кейин болалар умумий гигиена қоидаларини амалга оширадилар. Нафақат гигиена орқали эмас, сув билан чиниқиш асаб системасига таъсир кўрсатади. Бу ҳар куни бир вақтда амалга оширилса, бола тезда уйқуга кетишига ёрдам беради.

Бола ўрни озода, жуда қаттиқ ҳам юмшоқ ҳам бўлиши керак эмас. Шу каби товушлар, чирок, радио овози, қаттиқ гаплашиш бола уйқусига ҳалақит беради.

Бола тез-тез шамоллатиб бориладиган хонада ухлаши зарур. Совуқ кунларда хона ҳарорати +18 градус бўлиши керак. Кечки уйқу 11.5, 12 соатга чўзилиши мумкин.

Мактаб ёшидаги бола ҳар куни камида 4 соат очик хавода бўлиши шарт. Очик хавода болани юриши уни ҳаётий жараёнларини (моддалар алмашинуви, нафас ва юрак қон-томир системасига) чиниқтириш фаолиятини кучайтиради.

Қишда совуқ хавода болаларни очик хавода бўлиши камайтиради, ёзда эса болалар кўпроқ кун давомида очик хавода бўлишлари зарур.

Боланинг куни эрталабки бадан тарбиядан бошланиши керак. Жисмоний машқ болаларда куч ва қизиқиш уйғотади. Бадан тарбиядан кейин болаларда чиниқиш ҳолатлари: хўл сочиққа артиниш ёки совуқ сувда ювиниш олиб борилади. Сўнгра бола кийинади, тишини тозалайди, ювинади. Сочини

тартибга солади. Шахсий гигиена қоидаларини кузатишда болани соғлигини сақлашга эътибор бериши шарт. Айни мактабгача ёшда бўлган болалар мураккаб бўлмаган янги маданий-гигиеник билимларни жуда тез ўзлаштиради.

Болаларга гигиеник янги билимларни ўргатишда ота-оналар шахсий хулқ-атворлари, болаларга намуна бўлишида катта аҳамиятга эга. Болада юз ва қўли учун алоҳида оёқ учун сочиғи, тиш чёткаси, ва тиш пастаси бўлиши шарт. Тишларни ҳар куни эрталаб ва кечқурун тозалаш керак.

Бола ҳаётининг 8-йилида кун тартибида она тили машғулоти, ҳисоблаш, тасвирий фаолият, лой иши, қуриш-ясаш олиб борилади. Мактабдаги педагог маслаҳати ота-оналарга болалари билан ўтадиган машғулотлар таркибини аниқлашга ёрдам беради. Бундай машғулотлар 1-синф ишини ўзлаштиришга тайёрлайди.

Амалиётда текшириб қўрилган ва ўзини ёқлаган қуйидаги машғулотни ўтиш варианты ва унинг давомийлиги:

- Биринчи давр – 3 та машғулот, 20 минутда , улар орасидаги 10 минутни танаффус билан.

- Иккинчи давр – 3 та машғулот 25 минутдан, улар орасидаги 10 минутли танаффус.

Бу даврларни 1,5-2 ойга ўзайтириш мумкин. Олимларни исботлашича, 6 ёшли болаларда фаол диққати давомийлиги 15-20 минут машғулотидаёқ болалар чарчайди, уларнинг меҳнат қобилияти пасаяди ва 10 минут ўтмагунча ҳам тикланмайди. Шунинг учун ҳам 2 та машғулотни саводхонлик ва ҳисобни кетма-кет бериш мақсадга мувофиқ эмас. Яхшиси 2-машғулотни ҳаракатли ўйинлар билан ўтказиш керак. Сайрдан кейин тушлик ва уйқу оралиғида яна битта машғулот ўтказса, 3 та машғулотни секин-асталик билан ўтказиш керак.

Бола организми «ишга чиқишга» секинлик билан таъмирланади. Бу давр 5-6 ёшли болаларнинг 80% и да 2 дан 7 минутгача ўзаяди. Ўртача ҳисобда 5-6 минут. Кейин ишчанлик қобилияти юқори даражада тикланади. Бу қобилият

Ўзгариши соғлом болалар учун белгиланган. Болалар чарчаганида ишчанлик қобиляти ва диққати тарқоқ бўлади. Одатда у ташқи кўринишда, тез чалғишида, хавотирли ҳаракатларда сезилади. Кичик «жисмоний дақиқа» ўтказилиши болаларни ишчанлик қобиляти тикланишига имконият яратади. Керак бўлса машғулот яна 10-15 минут ўтказилиши мумкин. Ҳафтани ўтишида болани ишчанлик қобиляти характери ўзгаришига олиб келади. Сешанба куни 6 ёшли болаларда марказий нерв системаси функционал даражаси яхши бўлади ва ишчанлик қобиляти жуда баланд кўрсаткич бўлади.

Чоршанбадан шанбагача болаларда қисқа машғулотларда ҳам ишчанлик қобиляти пасая бошлаганини Кузатишмумкин. Душанба эрталабки вақт ишчанлик қобиляти паст бўлади. Бундай ишчанлик қобиляти ўзгаришини инобатга олган ҳолда, болаларга душанда ва шанба куни тасвирий фаолият, лой иши, аппликация, қуриш-ясаш машғулотлари ўтилади. Машғулотдан аввал хона шамоллатилади. Катталар болаларни иш столини жойлашиши ва ўлчамларига эътибор бериш керак. Столни ойна олдида шундай жойлаштириш керакки, ёруғлик чап томондан тушсин, мактабгача ёшдадилар учун, махсус ўқувчилар учун ўзгарувчан ўзунлик ва қия қопқоққа эга бўлган столча-парта керак бўлади. Стол ўзунлиги ва стул ўлчамлари бола бўйига мос бўлиши керак. Ўлчам олишда уни кийимлари инобатга олинади.

Стол стулнинг ўзунлик ўлчами(см).(2-жадвал)

Боланинг Бўйи	Стол			Стул				
	полдан ўзунлиги	эни	Ўзунлиги	полдан ўриндик қача		эни		
95-99	43	45-50	55	24	21	49	24	19
100-109	47	45-50	55	27	23	49	26	20
110-109	52	45-50	55	32	27	49	29	20
120-129	57	45-50	55	27	27	49	31	22
130-139	62	45-50	55	27	27	49	31	24

Агар машғулотда одатий стол мавжуд бўлса, у ёғочдан тайёрланган бўлиши, қиялиги 12-15 даражада бўлиши керак. Бундай стол ўтириши ва кўзини тасвирий фаолият билан шуғулланишида чарчашидан сақлайди. Кун тартибида болани ўз талови асосида ўйин ва машғулот учун бўш вақт ажратиш керак. Бу вақтни кундўзги уйқудан кейин ёки кундўзги машғулотдан сўнг белгилаш керак. Бўш вақтда болалар радио дастур эшитишлари мумкин ва хафтасига 3 мартадан ортиқ бўлмаган болалар учун телевизион дастурларни кўришлари мумкин.

Тушлик овқатланиш болани меъёрдаги жисмоний ва ақлий ривожланишини асосий шартларидан бири ҳисобланади ва болани мактабга тайёрлаш шартларидан бири ҳамдир. Озиқланиш таркиби болада энергетик қувватга ҳаётий жараёнларни чарчашига олиб келади.

Бола 5-6 ёшда 2000 калория суткада қабул қилиши керак. Бунда оқсил, ёғ ва углевод, ҳайвон ва ўсимликлар ёғи, минерал тўз ва витаминлар бўлиши керак. Овқатланиш 4 маҳал, аниқ бир вақтда бўлиши шарт. Оқсил, ёғ, углевод ва минерал тўз организмнинг асосий озиғидир. Овқат таркибидаги оқсил ва уни сифати организмни ўсиши ва ўсиш жараёнига боғлиқдир. Ҳайвон оқсилида ва болани овқатланишидаги оқсил умумий таркибини 60% га тўғри келади. Ҳайвон оқсили гўшт, балиқ ва тухум таркибида мавжуд. Оқсил етишмаслиги организмни ўсиш жараёнига таъсир кўрсатади, турли касалликлар келтириб чиқаради. Ёғлар асаб ва иш учун асосий қурилиш материалidir. Болаларга кучли ёғлар мол ва қўй ёғларидан фойдаланиш тавсия этилмайди. 1 суткада ёғдан фойдаланиш 11 г ўсимликлар ёғини ташкил этади.

Асосий энергия манбаи – углеводлардир. Углеводлар нон, картошкада мавжуд. Бир суткада қабул қилинган углевод 60 г тоза шакар ва 10-15 г қандолат маҳсулотига тўғри келади. Кўп миқдордаги шакар ва ширинликлар болаларга бериш тавсия этилмайди. Нормадан ортиши секреция ва ошқозон йўллари таъсир кўрсатади.

Овқатланиш вақтида стол устига сув қуйиш керак эмас, агар сув қуйилса, бола ўзи хохламаган ҳолда унда ичиш истаги ҳосил бўлади.

Тушлик одидан болаларни сув ичишга одатлантириш керак эмас. Сув ошқозон суюқлигига таъсир кўрсатади. Сув ва бошқа суюқликлар ошқозонда маълум ҳажмда туради ва овқатга бўлган эҳтиёжини камайтиришига олиб келади.

Болаларга синтетик ранглар қуйилган газли ичимликлар бериш мумкин эмас. Болалар учун энг яхши ичимлик – кучсиз чой, сутли чой, сутли кофе. Табиий шарбат ва тоза қайнаган сувдир. Янги ўзилган мевалар чанқоқни яхши босади.

Болаларга шошмасдан, чаппиламай, овқатни майда чайнаб ейиш, санчқи, қошиқ ва бошқа буюмлардан тўғри фойдаланиш ўргатилади. Соғлом иштаҳа, атрофдаги нарсаларни жойлаштиришига боғлиқ. Тоза тушлик столи, дастурхон солинган. Нон озодалиқ билан тўғралган, тарелкалар чиройли жойлаштирилган бўлиши керак, Ошхонадаги барча гигиеник талабларни бажарилиши уни кун тартибидан тўғри ташкил этилиши катта мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашни енгиллаштиради.

Хар бир ота-она фарзандининг ҳаётда ўз ўрнини топишини хоҳлайди.

Лекин ҳамма ота-оналар ҳам болани мактабга қандай тайёрлаш, унга нима-ларни ўргатиш кераклигини билавермайди. Болани мактабга тайёрлашнинг қуйидаги икки усули мавжуд:

- болани оилада мактабга тайёрлаш;
- Болани мактабгача таълим муассасасида мактабга тайёрлаш.

Бундан ташқари боланинг мактабга мослаштиришида баъзи қийинчиликларга дуч келинади, бу қийинчиликлар тиббий, шахсий, ижтимоий-психологик, ақлий омилларга боғлиқ. Улар ўқув фаолияти жараёнида бартараф этиб борилади.

5-7 ёшли бола организмидан фаол этилиш жараёни давом этади. Боланинг вазни ойига уртача 200 гр, бўйи 0 0,5 см га уса боради. Тана (гавда) тўзилишининг имкониятлари ўзгаради.

6 ёшга келиб боланинг ҳаракат жиҳатлари етарлича яхши шаклланган бўлади: у турли тезликларда юра олади, кадам босиши, текис, енгил ва тез югуради. У югуриб келиб сакраш, осилиб (чирмашиб) чиқиш каби мураккаб ҳаракатларни ўзлаштирган бўлади. Унинг мусика машғулотидаги ҳаракатлари хилма-хил, ритмик ва эгилувчан бўлади. У уйин ва машқларда чакконлик, абжирлик, тезкорлик, мерганлик каби сифатларни яхшироқ намоён эта бошлайди. Лекин шулар билан бирга уларнинг асаб тизимини мустаҳкамлаш, асосий жисмоний сифатлари булмиш чакконлик, чидамлилиқ, тезкорлик, кучлилиқ, эпчиллик кабиларни янада ривожлантириш лозим бўлади. Боланинг нафакат ўқув дастурларини ўзлаштиришида, балки ҳар қандай ишда муваффақиятга эришиш учун зарур бўлган жисмоний сифатлардан бири чидамлилиқдир.

Болани мактабга тайёрлашда навбатдаги муҳим иш уни шифохонада шифокор текширувидан ўтказишдир. Боланинг соғлиги ва жисмоний ривожланиши ҳақидаги маълумотлар мактаб учун зарур. Мактаб шифокори ва педагог боланинг жисмоний ривожланиши, куриш ва эшитиш даражасини ҳисобга олиб, уни ўқишнинг дастлабки кунларидаёқ партага тўғри ўтказишда, унга тегишли жисмоний тарбия машғулотларини тавсия этишда, шунингдек, боланинг ҳулқ-атворини, ахлоқини билиб олиб, ҳар қайсисига хос муомала топишда шу маълумотлардан фойдаланади. Бола қандай юқумли касалликлар билан оғриганлиги, у қандай эм-дорилар қабул қилганлиги ва касалликлар олдини олиш учун нималар қилиш кераклигини мактаб шифокори билиши лозим.

Ҳар йили 1 январдан бошлаб, шифохонанинг патронаж ҳамшираси шу йили мактабга бориши керак бўлган болаларнинг уйларига бориб, ота-оналарга болаларини ўзлари билан бирга олиб бориб, участка болалар шифокорига курсатишлари лозимлигини айтади. Ота-оналар ҳамширанинг тақлифига жиддий қараб, пайсалга солмай поликлиникага борилари керак.

Поликлиникада мутахассис шифокорлар боланинг кўзи, қўлоги, бўрни, томогини текширадилар, тишини даволайдилар. Нутқида нуксони бўлган

(айрим харфларни нотўғри талаффуз этадиган, нутки ноаниқ, дудукланадиган ва хакозо) бола шифокор-логопедга юборилади.

Бундай атрофлича текширишлар натижасида шифокор ота-оналар кўлига боланинг шифохонадаги шифокорлар куригидан утганлиги хакида Маълумотнома беради. Мактаб шифокорнинг сурови билан шифохона боланинг шахсий амбулатория карточкасини мактабга юборади.

Болаларини биринчи синфга берадиган ота-оналар бажарадиган тайёрлов ишлари мана шулардан иборат.

Мана шуларни ҳисобга олган ҳолда болани уйда қандай қилиб соғломлаштириш кераклиги хакида тухталиб утамыз. Шунинг учун ҳам замонавий соғломлаштириш тадбирларини санаб утамыз:

1. Аввал кировли, сунг қорли ерда яланг оёқ юриш;
2. Очик хавода бадандан сув қуйиш;
3. Саунадан фойдаланиш;
4. Контрастли душ;
5. Юриш учун мўзлатилган сочикдан фойдаланиш;
6. Релаксация ва медитация ўтказиш;
7. Болага индивидуал ёндошиш, магнит тулкинлар даврида енгиллатилган режим билан таъминлаш;

Биз боланинг соғломлашишини қуйидаги вазифаларнинг амалга оширилишидан курамыз. Болалардаги шамоллаш касаллиги асосан боланинг қийими ва пойафзали ҳарорат режимига тўғри келмаслигидан келиб чиқади. Демак, ҳароратни ва қийимни доимо таккослаб, кичкинтойлар бадани ҳароратнинг кутарилиши ёки пасайишига йул қуймаслик керак. Шунингдек, болаларнинг ухлаши ва овкатланиши учун шароитлар яратиш ҳам муҳим.

Болалар соғлиги учун у яшаётган шарт-шароитлар, муҳитни шакллантириш учун зарур бўлган асосий шартлар ҳисобланган мусика ва хид терапияси жудаям муҳим.

Боланинг эшитиш қобилияти, қуриши, ичак, жигар фолляти, жинсий ривожланиши қандай аҳволда эканлиги ва хокозо. Факат диагностик

маълумотларгина оилада болага аник индивидуал ёндошишни таъминлайди.

Режим – хамиша болаларнинг тулик физиологик ривожланишининг негизи бўлган ва бўлиб қолади.

Сайрлар – физиологлар ва психологларнинг илмий далилларига кура, мактабгача ёшдаги бола бир кунда 6-13 минг ҳаракат бажарар экан, жумладан, 6 мингдан кам бўлса болаларда қўлайликнинг бўзилиши (дискамфорт) бошланиши алоҳида таъкидланади.

Бола биринчи синфга ўқишга борар экан, унинг мактаб таълимига жисмонан тайёр холда булиши муҳим аҳамиятга эга. Боланинг ўзига нисбатан жисмонан бакувват, кучли болалар орасига тушиб қолиши унда турли ҳолатларнинг шаклланишига асос булиши мумкин.

Тиббий, психологик – педагогик кўзатув дафтари мактабгача таълим муассасасининг ҳар бир тарбияланувчиси учун алоҳида юритилади. Унда шу тарбияланувчи билан йил давомида утказилган тиббий курик, психологик-педагогик ташхис ҳулосалари ҳамда унинг мактабгача таълим Давлат талаблари асосида ўзлаштирган билим, кўникма, малакаларининг курсаткичлари ўзлуксиз кайд этиб борилади.

- Мактабга тайёрлов даври (6-7 ёшгача).
- Ривожланиш курсаткичлари: _____
- Антропометрик маълумотлар:
- бўйи _____ вазни _____
- Саломатлиги: _____
- Психоневролог: _____
- Отоларинголог: _____
- Офталмолог: _____
- Уйқунинг кечиши: _____
- Иштахаси: _____
- Асаб тизимининг хусусияти: _____
- Нутқ ва нутқий малакалари: _____

- Товушнинг талаффузи: _____
- Сўз бойлиги: _____
- Нутқи ифодали: _____
- Нутқи равон: _____
- Гаплар тугалланган мантикий: _____
- Қисқа хикоя сўзлаб бера олади: _____
- Жисмоний ривожланиши: _____
- Харакат: _____
- Майда қўллар моторикаси: _____
- Маънавий ахлокий етуклик: _____
- Маънавий кўникма: _____
- Маданий гигиеник кўникма: _____

Ҳар қандай мактаб ёшига етган (6-7 ёш) бола, аввало тиббий кўрикдан ўтиши лозим. Тиббий кўрик орқали болани мактабга ақлан, жисмонан, маънан соғлом ёки соғлом эмаслигини аниқлаш орқали уни мактабга чиқишини ёки чиқмаслигини аниқлаш мумкин.

II.бoб БОЛАНИНГ МАКТАБ ТАЪЛИМИГА ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ТАШХИСЛАШ УСУЛЛАРИ

2.1 “ Болаларнинг теварак –атрофдаги умумий йўналиши ва маиший билимлар бойлиги”ни ўрганиш методикаси

Методиканинг ушбу варианты мактабга етуклиги аниқланаётган болалар учун мулжалланган.. Жавоблар таҳлили, баҳолар чиқариш, шу асосда тараққиёт даражасини белгилаш ўртасида ҳам ўхшаншиқ мавжуд. Мактабга энди қабул қилинаётган болалар учун саволлар:

1. Исмнинг нима? (фамилияни исми билан бирга айтиш хато ҳисобланади).
2. Ёшинг нечада? ,
3. Ота-онанинг исмлари нима?
4. Сен яшаётган шаҳар қандай номланади?
5. Сен яшаётган кўча қандай номланади?
6. Сенинг уйинг ва квартирангнинг номери қандай?
7. Қандай ҳайвонларни биласан? Улардан қайсилари ёввойи ва қайсилари уй ҳайвонлари? (камида иккитадаи ҳайвон номини айтиши керак).
8. Йилнинг қайси фаслида дарахтлар барг чиқаради ва қайси фаслда тўкилади? :
9. Куннинг сен уйғонадиган, тузлик қиладиган ва ухлашга тайёрланадиган пайти нима деб аталади? а
10. Сен фойдаланадиган кийимлар ва ошхона жиҳозларининг номларини айтгин?

(тўғри жавоб - 3 тадан кам бўлмаган кийимлар ва 3 тадан кам бўлмаган ҳар хил ошхона жиҳозлари айтилиши керак)

Ҳар бир саволга берилган тўғри жавоб учун бола 1 баллдан олади. Максимал балл, бола барча саволга тўғри жавоб берса 10 баллни ташкил этади. Ҳар бир саволга жавоб бериш учун 30 секунд вақт ажратилади. Шу вақт ичида жавоб бермаса, хато деб ҳисобланади ва 0 балл билан баҳоланади.

Методика бўйича максимал балл – 10балл бўлиб, барча саволларга жавоб берган бола мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр ҳисобланади.

Натижаларни таҳлил қилганимизда 5 ёшли болалардан 6 нафари – 10 балл тўплаб, мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр эканлиги, бу 66 % ни, 3 нафар бола – 8 балл тўплаб, мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр эмаслиги, бу 34 % ни ташкил этади.

6 ёшли болалардан 9 нафари – 10 балл тўплаб, мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр эканлиги, бу 81 % ни, 2 нафар бола – 9 балл тўплаб, мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр эмаслиги, бу 19% ни ташкил этди.

2.2 “Боланинг мактаб таълимига муносабати” методикаси.

1. Боланинг мактаб ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш учун саволнома (мотивацион тайёргарлик).

Мақсад: Ушбу саволнома шахсининг белгиси сифатида унда масъулият ҳисси қанчалик шаклланганлиги даражасини, боланинг мактаб вазифасини қанчалик тушуниб етганлигини ва унинг мактабга муносабатини аниқлайди.

1. Сен мактаб-мактаб ўйнашни яхши кўрасанми? (боланинг мактабга муносабати ва унда ўқишга хоҳиши).
2. Бу ўйинда сен ким бўлишни хоҳлайсан: ўқитувчими, ўқувчи? (савол билим манбаи сифатида ўқитувчи бўлиш истаги сабабини ва билим олишга интилиш сифатида ўқувчи бўлиш истаги сабабини аниқлайди).
3. Ўқиш –бу қийинми ёки осон? Нима учун? (савол болалардаги таълим олиш жараёни-бу кўп меҳнат қилиши лозим бўлган жараён деган тушунчага ойдинлик киритади).
4. Катта бўлганимда, сен ўқитувчи бўлишни хоҳлайсанми? (ўқитувчи бўлиш ёки бўлмаслик хоҳишининг асосли тушуниб етилиши, ўқитувчи касбига унинг муносабати).
5. Сен мактабга бора бошлансин, попкангга нималарни жойлаб борасан? (санаб ўтган нарсалардан унинг билими ва мактабда нималар билан шуғулланиши ҳақидаги тасаввурларини аниқлаш мумкин).
6. Мактабингга сен севимли ўйинчоқингни олиб борасанми? Уни қачон ўйнайсан? (савол болаларнинг мактаб тартиб тизими мактабда танаффуслар бўлиши ҳақидаги тасаввурларини аниқлайди).
7. Нега айрим болалар мактабда ёмон ўқишади? (болаларда масъулият ҳиссининг шаклланганлиши, иродавий тайёргарлиги даражасини ойдинлаштиради).
8. Мактабда ўқиш болалар учун нега керак? (савол боланинг билим олишга бўлган интилишини аниқлайди).

9. Агар сенга ўқитувчинг «2» қўйса, сен хафа бўласанми? Нега? (салбий баҳога бола муносабатининг асоси).

10. Мактабда сен қандай баҳолар олишга ҳаракат қиласан? Бунинг учун нима қилиш керак? (боланинг ижобий ва салбий баҳолар ҳақида билиши).

II. Математика бўйича илк тасаввурларини аниқлаш учун саволнома.

Мақсад: Бола тафаккури ривожланганлиги даражасини, машғулотларда олган билимларини амалиётда қўллай олишни аниқлайди.

1. Қара, атрофимиздаги квадрат шаклидаги ва тўғри бурчак шаклидаги нарсаларни айт?
2. Квадрат тўғри тўртбурчакдан нимаси билан фарқ қилади?
3. Квадратни тенг иккига бўл, ундан иккита тўғри бурчак ҳосил бўлсин.
4. Тўғри бурчакни бўл, ундан иккита квадрат ҳосил бўлсин.
5. Квадрат айланадан нимаси билан фарқ қилади?
6. Чап кулоғингни ўнг қўлинг билан кўрсат.
7. Менинг чап қўлимни кўрсат.
8. Шкаф қаерда (чапда, ўнгда) турибди?
9. 8 сонидан кейин қандай сон келади?
10. 5 сони каттами 6 сони? Неча марта катта?
11. Икки сони кичикми 3? Неча марта?
12. 10 ва 2 сонлари иштирокида айириш амалини бажариш учун топшириқ учун топшириқ шартини тўз.
13. Темур стакандаги сутнинг ярмини ичди, Барчиной тўлиқ. Ким кўп ичди?
14. Қандай қилиб 5 ни ҳар хил қилиб ҳосил қилиш мумкин?
15. Баланд ва паст дарахтни чиз.
16. Хонамиз энини қадамнинг билан ўлча.

III. Бола нутқи ривожланганлигини аниқлаш (саводхонликка ўргатиш).

Мақсад: Болаларнинг товушлар, сўзлар ва сўз бирикмалари ҳақидаги

билим ва тасаввурларини, уларнинг сўзларни бўғинларга ажаратиш ҳамда берилган сўзлардан гап тўзишни билишини аниқлаш.

1. «Чиройли стол» сўзи иштирокида гап тўзиш.
2. «Ручка» чиқиб сўзи билан сўз бирикмаси ўйла.
3. Копток ҳақида имкон қадар кўп сўз айт.
4. «Болалар мактабга келишди. Улар синфда ўтиришибди. Дарс бошланди. Бир ўқувчини доскага чақиришди». Бу ҳикояда нечта гап бор.(Ҳар бир гапни учбурчак билан белгиланг. Қанча учбурчак бўлса, демак шунча гап бўлади.)
5. «Машина», «ошхона» сўзларини бўғинлаб айт.
6. «Баҳор келди» сўз бирикмасидан гап тўз.
7. Сўз нимадан ташкил топган?
8. Гап нимадан ташкил топган?
9. Хонадаги «О» товуши бор нарсаларни айт (бошқа товушларни ҳам айтиш мумкин).

Саволларга жавобларни баҳолаш мезонлари

1. Агар бола саволларга тўлиқ жавоб берса-бу 100 % ҳисобланиб, + белги билан белгилаб қўйилади.
 2. Агар бола саволларининг ярмига жавоб берса- бу 50% ҳисобланиб Х белгиси билан қайд этилади.
 3. Агар бола саволларнинг ярмидан озроғига жавоб берса-бу 25 % ҳисобланиб / белгиси билан қайд этилади.
 4. Агар бола ҳар бир тестнинг 2-3 саволига жавоб берган бўлса бу кўрсаткич меъёрдан паст ҳисобланиб, - белгиси билан қайд этилади.
- Болада ўқув фаолиятига тайёргарликнинг илк замини шаклланганлигини (умумлаштириш, уйғунлаштириш, солиштириш, ажратиш, хулоса чиқариш ва бошқа билиш) аниқлаш учун юқорида кўрсатилган ташхислашнинг асосий шаклларидаги топшириқлар кўзда тутилган эди.

“Боланинг мактаб таълимига муносабати” методикасини ҳам жами 20 нафар 5-6 ёшли болаларда ўтказилди. Шундан 5- ёшли 8 нафар, 6 ёшли 12-нафар болаларда ўтказиб, қуйидагича натижаларга эришдик

2- жадвал

№	Болалар Исми, шарифи	ёши	Саволлар рақами										Жами балл	Тайёрлик даражаси
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1	Ш.С	6	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	6,5	Тўлиқ тайёр эмас
2	Ў.С	5	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
3	Х.М	5	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	8,5	Тайёр
4	Н.Ў	6	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	8,5	Тайёр
5	Х.Ф	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
6	А.А	5	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
7	Б.К	6	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	7	Тўлиқ тайёр эмас
8	М.Т	5	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	1	1	9	Тайёр
9	Д.Н	5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0	0,5	0	4,5	Тайёр эмас
10	В.О	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
11	Г.Ш	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
12	Р.П	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
13	П.З	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
14	А.Л	5	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	6	Тўлиқ тайёр эмас
15	Ф.С	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	1	1	9	Тайёр
16	М.Ю	5	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	7	Тўлиқ тайёр эмас
17	Э.З	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр
18	Т.И	5	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	8,5	Тайёр
19	Ш.К	5	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0	0,5	0	4,5	Тайёр эмас
20	А.Л	6	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	8	Тайёр

Методика бўйича максимал балл – 10 балл бўлиб, барча саволларга жавоб берган бола руҳий жиҳатдан мактаб таълимига тўла тайёр эканлигини билдиради.

Натижаларни таҳлил қилганимизда 5 ёшли болалардан 5 нафари – 10 баллгача тўплаб, руҳий жиҳатдан мактаб таълимига тўла тайёр эканлиги, бу 55 % ни, 2 нафар бола – 6 балл тўплаб, мактаб таълимига тўлиқ тайёр эмаслиги, бу 22 % ни ташкил этади, 2 нафар бола – 4,5 балл тўплаб, руҳий жиҳатдан мактаб таълими учун тайёр эмаслигини кўрсатди.

6 ёшли болалардан 9 нафари – 10 баллгача тўплаб, мактаб таълимига тўлиқ психологик тайёр эканлиги, бу 81 % ни, 2 нафар бола – 7 баллгача тўплаб, мактабда ўқиш учун тўлиқ психологик тайёр эмаслиги, бу 19% ни ташкил этиши аниқланди.

2.3 Керн-Ирасек услуги бўйича ташхис ўтказиш

Болаларни текширувдан ўтказиш 4 топшириқдан иборат бўлиб, ундан кўзланган мақсад улардаги мактаб учун зарур бўлган фаолиятлари ривожига, жумладан, бош миёна чанотини аналитик ва синтетик вазифалари, моторикаларидаги етишмовчиликни аниқлаш.

Керн-Ирасек методи бўйича боланинг мактабда таълим олишга тайёрлиги даражасини аниқлаш алоҳида ёки 10-15 боладан иборат гуруҳ билан бир вақтнинг ўзида олиб борилиши мумкин. Тўртинчи топшириқ эса ҳар бир бола билан алоҳида, махсус ажратилган хоналарда ажратилади.

Боллага (ёки гуруҳдаги 10-15 боллага) оддий қоғоздан тоза бир вароқ берилади. Қоғознинг юқоридан ўнг бурчагига тадқиқот билан қамраб олинган боланинг исми, фамилияси, ёши ҳамда текшириш ўтказилаётган сана ёзиб қуйилади. Иш қоғози тагига қаттиқ қоғоз қуйилади. Қалам боланинг олдида шундай қўйилиши керакки, унга ўнг ва чап қўл билан ҳам олиш ўнғай бўлсин.

Ташхис ўтказиш уч топшириқдан иборат:

1. Одам расми.
2. Уч сўздан иборат, чизилган қисқа ибора (*U osh yedi*).
3. Чизилган нуқталар гуруҳи.

Варақнинг юз қисми биринчи топшириқни бажариш учун ажратилади. **Биринчи топшириққа** қўйидаги йўриқнома берилади: «Бу ерга (ҳар бирига қарғалиги кўрсатилади) бирор-бир эркакнинг (тоғанинг) расмини билганларингизча чизинглар». Шундан сўнг тушунча (ёрдам) бериш, расмнинг камчилиги ва хатоси юзасидан огоҳлантириш тақибланади. Боладан тушадиган ҳар бир саволга қўйидагича жавоб бериш лозим. «Ўзинг билганингдай қилиб чиз». Агар бола ишни бошлай олмай турса қўйидагича унга далда бериш керак: «Кўряпсанми, сен қандай яхши бошладинг», «Чизишда давом эт».

«Хола»ни чизсам бўладими? Деган саволга барчамиз тоғани чизяпмиз дея тушунтириш керак. Агар бола аёл фигурасини чиза бошлаган бўлса, уни охиригача етказишни кутиб туриб, кейин ёнидан эркак кишининг расмини

чизишни сўраш керак.

Бола расм чизишни якунлагач, иш қоғози тескари ағдарилади. Унинг орқа тарафи кўндаланг чизик билан тенг иккига бўлинади (буни олдиндан қилиш ҳам мумкин).

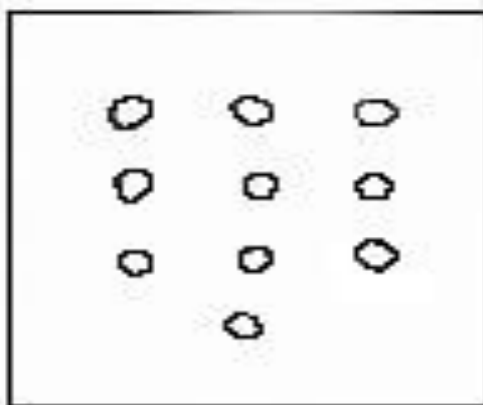
2-топшиқни бажариш учун 10-15 та карточка (7-8см га 13-14 см ўлчамда) керак бўлади. Унга «У ош еди» ибораси қўлёзмада ёзила (харфлар ўлчами-1 см, бош ҳарф-1, 5 см).

Ибора ёзилган карточка боланинг олдига, иш қоғоздан сал юқорироққа қўйилади.

Иккинчи топшиқ қўйидагича изоҳланади: «Қаранглар, бу ерда нимадир ёзилган. Сен ҳали ёзишни билмайсан. Шунинг учун буни чизишга ҳаракат қил. Яхшилаб кўриб олгин, бу қандай ёзилагн ва варақнинг юқори қисмига (қаерғалигини кўрсатинг) худди шундай қилиб ёзинг». Агар болалардан бирортаси қатор ўзунлиги ҳисобини ололмай учинчи сўзни сиғдира олмаса, унга учинчи сўзни пастдан ёки тепадан ёзиш мумкинлигини айтиш лозим.

Юқоридаги ўлчамли карточкаларни учинчи топшиқни бажариш учун ҳам тайёрлаб қўйиш керак. Улардан нуқталар гуруҳи тасвирланган бўлиб, улар оралиғи вертикал ва горизантал бўйича-1 см, нуқталар диаметри-2мм:

Бола 2-топшиқни бажариб бўлган биринчи карточка ундан олиниб,

ўрнига иккинчи (нуқталари бор) карточка шундай қуйиладики, унда нуқталар орқали тасвирланган беш бурчакли ўткир бурчаги пастга қараган бўлиши керак.

Учинчи топшириққа қуйидагича йўриқнома берилади: «Бу ерда нуқталар чизилган. Худди шундай қилиб варақнинг пастки қисмига (қаерғалигини кўрсатинг) ўзинг чизишга ҳаракат қил».

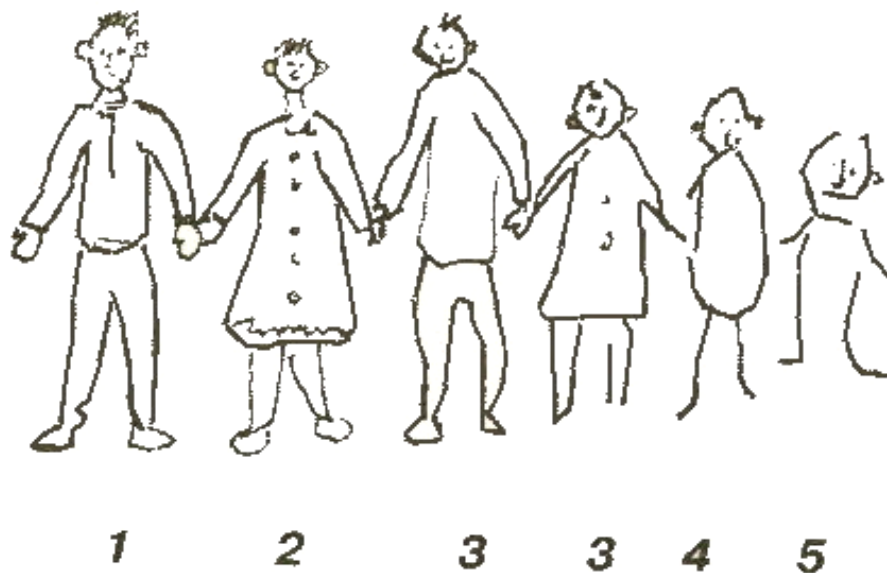
Натижани баҳоланг

Ҳар бир топшириқ баллар билан баҳоланади:

1-энг яхши баҳо, 5-энг ёмон баҳо.

Беш баллик системада баҳолашнинг наъмунавий мезонлари расмларда кўрсатилган.

1-топшириқ (одам расми)

1 балл-чизилган фигурада бош, гавда ва қўл-оёқлар бўлиши лозим. Бошни гавдага боғловчи бўйин (у гавдадан катта бўлмаслиги керак). Бошда соч бўлиши (ёки дўппи, телпак), қўлоқ бўлиши, юзда кўз, бурун, оғиз бўлиши керак. Қўл 5 та бармоқ билан. Эркак киши кийими белгилари.

2 балл-1балга қўйилган талабларнинг барчаси.

Уч қисмнинг тушиб қолиши мумкин: бўйин, соч, қулнинг битта бармоғи, бироқ юздаги ҳеч бир аъзонинг тушиб қолиши мумкин эмас.

3 балл-расмдаги фигурада бош, гавда, қўл-оёқлар бўлиши керак. Қўл ва оёқлар икки чизик билан чизилиши лозим. Бўйин, кулоқ, соч, қўл панжалари бўлмаслиги мумкин.

4 балл-оддий бош расми қўл-оёқлар билан. Қўл ва оёқлар бир чизик билан тасвирланган.

5 балл-гавда ва қўл-оёқларнинг аниқ тасвири йўқ.

2-топширик (ёзилган матнни чизиш)

U osh yedi

1. U osh yedi

2. U osh yedi

3. U osh yedi

4. U osh yedi

5. U osh yedi

1 балл-бола томонидан чизилган иборани чизиш мумкин. Ҳарфлар намунадагига нисбатан 2 барабар катта. Ҳарфлар учун сўзни ҳосил этган. Қаторлар тўғри чизикдан 30⁰дан кўп оғмаган.

2 балл-гапни ўқиш мумкин. Ҳарфлар катталиги намунага яқин, улар тиклиги шарт эмас.

3 балл-ҳарфлар камида икки гуруҳга бўлинган бўлиши лозим. Ҳеч бўлмаганда 4 та ҳарфни ўқиш мумкин.

4 балл- намунага ҳеч бўлмаганда 2 та ҳарф ўхшаши керак. Барча ҳарфлар гуруҳи ҳали ёзув кўринишига эга эмас.

5 балл- чизиклар тасвирланмаган, тушунарсиз.

Керн-Ирасек методи бўйича боланинг мактабда таълим олишга тайёрлиги даражасини аниқлаш учун 5-6 ёшли 20 боладан иборат гуруҳ билан иш олиб бордим. Тўртинчи топшириқ эса ҳар бир бола билан алоҳида, махсус ажратилган хонада ўтказилди. Бу топшириқ боланинг йиғма фикрини текшириш учун берилган.

3- жадвал

№	Болалар Исми, шарифи	ёши	Топшириқлар				Тайёрлик даражаси
			1	2	3	4	
1	Ш.С	6	4	4	5	+13	Тўлиқ тайёр эмас
2	Ў.С	5	1	1	1	+17	Тайёр
3	Х.М	5	2	1	2	+21	Тайёр
4	Н.Ў	6	2	2	1	+20	Тайёр
5	Х.Ф	6	2	1	2	+19	Тайёр
6	А.А	5	3	3	4	+21	Тайёр
7	Б.К	6	4	4	4	+12	Тўлиқ тайёр эмас
8	М.Т	5	1	1	1	+22	Тайёр
9	Д.Н	5	5	5	5	-10	Тайёр эмас
10	В.О	6	1	1	1	+18	Тайёр
11	Г.Ш	6	2	2	2	+20	Тайёр
12	Р.П	6	3	4	3	+21	Тайёр
13	П.З	6	3	3	4	+18	Тайёр
14	А.Л	5	4	4	4	+11	Тўлиқ тайёр эмас
15	Ф.С	6	1	1	1	+22	Тайёр
16	М.Ю	5	4	3	4	+12	Тўлиқ тайёр эмас
17	Э.З	6	2	1	2	+19	Тайёр
18	Т.И	5	2	2	1	+20	Тайёр
19	Ш.К	5	5	4	5	-9	Тайёр эмас
20	А.Л	6	2	1	2	+18	Тайёр

Методика бўйича ҳар бир топшириқга балл ажратилган бўлиб, саволларга жавоб бериш даражасига кўра балл берилади. Боланинг мактаб таълимига тўла тайёр эканлигини билдиради.

Натижаларни таҳлил қилганимизда 5 ёшли болалардан 5 нафари – мактаб таълимига тўла тайёр эканлиги, бу 55 % ни, 2 нафар бола – мактаб таълимига тўлиқ тайёр эмаслиги, бу 22 % ни ташкил этади, 2 нафар бола – 22 % мактаб таълими учун тайёр эмаслигини кўрсатди.

6 ёшли болалардан 9 нафари – мактаб таълимига тўлиқ тайёр эканлиги, бу 81 % ни, 2 нафар бола – мактабда ўқиш учун тўлиқ тайёр эмаслиги, бу 19% ни ташкил этиши аниқланди.

2.4 Тадқиқот натижалари таҳлили ва хулосаси

“ Болаларнинг теварак –атрофдаги умумий йўналиши ва маиший билимлар бойлиги”ни ўрганиш методикаси, “Боланинг мактаб таълимига муносабати” методикаси, Керн-Ирасек услуби бўйича ташхис методикалари натижалари таҳлилини қуйидагича таҳладик ва хулосаларга келдик.

4- жадвал

№	Болалар Исми, шарифи	ёши	1-методика натижалари	2-методика натижалари	3-методика натижалари
1	Ш.С	6	Тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас
2	Ў.С	5	Тайёр	Тайёр	Тайёр
3	Х.М	5	Тайёр	Тайёр	Тайёр
4	Н.Ў	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
5	Х.Ф	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
6	А.А	5	Тайёр	Тайёр	Тайёр
7	Б.К	6	Тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас
8	М.Т	5	Тайёр	Тайёр	Тайёр
9	Д.Н	5	Тайёр эмас	Тайёр эмас	Тайёр эмас
10	В.О	6	Тайёр эмас	Тайёр	Тайёр
11	Г.Ш	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
12	Р.П	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
13	П.З	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
14	А.Л	5	Тайёр	Тўлиқ тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас
15	Ф.С	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
16	М.Ю	5	Тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас	Тўлиқ тайёр эмас
17	Э.З	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр
18	Т.И	5	Тайёр	Тайёр	Тайёр
19	Ш.К	5	Тайёр эмас	Тайёр эмас	Тайёр эмас
20	А.Л	6	Тайёр	Тайёр	Тайёр

Методикалар таҳлили бўйича натижалар қуйидагича:

5 ёшли болалардан 55 % мактаб таълимига тўла тайёр эканлиги, 22 % бола – мактаб таълимига тўлиқ тайёр эмаслиги, 22% бола – мактаб таълими учун тайёр эмаслигини кўрсатди.

6 ёшли болалардан 81 % – мактаб таълимига тўлиқ тайёр эканлиги, 19% нафар бола – мактабда ўқиш учун тўлиқ тайёр эмаслиги аниқланди.

III. Хулоса ва тавсиялар

Битирув малакавий ишимизни илмий ва амалий жиҳатдан ўрганилган даражасига кўра қуйидаги хулосага келдик.

1. Тадқиқотимиз натижасига кўра 5-6 ёшли болаларнинг мактабга етуклиги юқори натижа бермаганлиги, мактабга етуклик фоизини ошириш учун масъул шахслар фаолиятини тўғри йўлга қўйиш долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.
- 2 Болаларнинг мактабга етуклиги деганда унинг жисмоний, шахсий (рухий), аклий, махсус тайёргарликки инобатга олинади.
3. Мактабгача таълим муассасаларимизда хорижий тилларга, компьютерга ўргатиш, жисмоний ва мусиқа тарбиясини чуқур ўрганиш самарали натижа беради.
4. Боланинг мактабга етуклигини ўз вақтида аниқлаш ҳамда ривожлантирувчи коррекцион ишлар олиб бориш лозим.
5. Мактабгача таълим муассасасида болаларнинг мактаб таълимига жисмоний томондан тайёргарлигини аниқлашни тўғри ташкил этиш.
6. Оилада болани мактаб таълимига психологик тайёрлаш асосий масалалардан бири ҳисобланади. Ота-оналар вояга етаётган фарзандларининг *жисмоний* баркамоллигига ута маъсулият билан карашлари лозим. Масалан: эрталабки бадан тарбия машқларини болалар билан биргаликда бажариш, тўғри ва витаминлаштирилган овкат бериш, дам олишни, уйқуни тўғри ташкил этиш вақтида шифокор назоратидан ўтказишлари зарур.
7. Бола 5-6 ёшдан болаларни мактаб таълимига тайёрлаш учун аклий ривожлантириш етарли булишини таъминлаш тарбиячидан катта масъулиятни талаб этади. Мактабгача таълим ёшида билим тез суръатда ривожланиб боради, бойиб боради. Нутқ шаклланади, билиш жараёнлари такомиллашади, бола энг оддий аклий фаолият усуллари эгаллаб боради. Болаларда аклий фаолиятни дастлаб муомала оркали, сунг машғулотлар, билиш бериш оркали амалга оширилади.

8. Амалиётчи психологлар боланинг мактабга етуклигини ташхислаб , натижалар асосида тегишли чораларни тарбиячи билан ҳамкорликда ташкил этиши зарур.

Тавсиялар

Битирув малакавий ишимиз хулосасига кўра қуйидаги тавсияларни ишлаб чиқдик.

- Бола учун масъул бўлган ҳар бир шахс мактаб таълимига етуклик тушунчасининг моҳиятини тўлиқ билиши зарур.
- Болаларни мактабга тайёрлашда саломатлиги ва жисмоний ривожланганлигининг ахамияти муҳимлигини англаш.
- Болаларни мактабга тайёрлашда тиббиёт ходимлари билан ҳамкорликда ишлаш
- Боланинг мактабга етуклигини ташхислаш усуллари ҳар бир амалиётчи психологлар билиши зарур.
- Болаларнинг мактабга етуклигида аклий тайёргарликнинг муҳимлиги, бунда машғулотни тўғри ташкиллаштириш, тизимли ва самарали олиб бориш жоиз.
- Амалиётчи психологлар боланинг мактабга етуклигини ташхислаб , натижалар асосида тегишли коррекцион дастурлар ишлаб чиқиши лозим.
- Барча МТМ амалиётчи психологлари болаларнинг мактабга етуклигини аниқловчи услубий қўлланмалар билан таъминлаш.
- Барча МТМларни амалиётчи психологлар билан таъминлаш учун амалиётчи психологлар курсини очиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Каримов.И.А. «Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». Тошкент., Шарқ. 1997.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълими тўғрисида»ги Қонуни. «Маърифат» газетаси. 1997 йил 1 октябрь
- 3.Мактабгача ёшдаги болалар таълим- тарбиясига қўйиладиган давлат талаблари. Т., Ўз ПФИТИ,2000.Тўзувчилар Расулова.М, Абдурахмонова.Х ва бошқалар.
- 4.Болаларни мактабга ўқишга тайёрлаш(илмий мақолалар тўплами). Т., Ўз ПФИТИ, 1997.
- 5.Мактабгача таълим давлат стандарти. Ўз ПФИТИ, Т.,1995-96.
6. «Учинчи мингйилликнинг боласи». Таянч дастури. Т., 2002 й.
7. «Учинчи мингйилликнинг боласи». Методик қўлланма. Т., 2000 й.
- 8.Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълимга қўйилган Давлат талаблари. Т., 2000 й.
- 9.П. Юсупова. «Мактабгача тарбия педагогикаси» «Ўқитувчи» Т- 1993й.
- 10.О.У.Хасанбоева.Оила педагогикаси. Т., 2007 й.
- 11.«Мактабгача таълим» журнали 2006 йил 3-сони.
- 12.Е.Т.Недопекина, А.В.Никольская «Мактаб бўсағасида» «Ўқитувчи»Т.,1971й.
- 13.Л.В.Семенова. Ўзбекские народные подвижные игры. Т., 1995 й.
- 14.М.Расулова, Д.Абдуллаева, С.Охунжонова, «Болаларни мактабга психологик тайёргарлиги» Т.,2004 йил.
- 15.М.Даминов, Т.Адамбекова. Уйин машғулотлари. «Укитувчи» Т.,1993 й.
- 16.Ў.Эгамов, З.Бобомуродов. Когозлар билан ишлаш. Т., 1993 й.
- 17.Н.У.Бикбаев, Х.Н.Косимова, З.Ибрагимова. Мактабгача ёшдаги болаларда математик тасаввурларни шакллантириш. «Укитувчи»Т., 1995 й.
- 18.Х. Ахмедова ва бошқа... «Болангиз мактабга тайёрми?» Т., 2000й.
- 19.Р.К.Жураев.«МТМлар учун кўзатув дафтари». Т.,1999.
20. Расулова.М.Ш., Жалолова.Г.Қ Болаларни мактабга тайёрлаш

дафтари..таржимаси. Т., Ўз ПФИТИ, 1995.

21.В.И.Логинова, П.Г.Саморуковалар тахрири остида «Мактабгача тарбия педагогикаси» . «Ўқитувчи» Т., 1991 й.

22.В.Г.Нечаева, Т.А.Маркова тахрири остида «Болалар боғчасида ахлокий тарбия»Т., 1979 й.

23.П.Г.Саморукова тахрири остида «Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни табиат билан таништириш» Т.,1984 й.

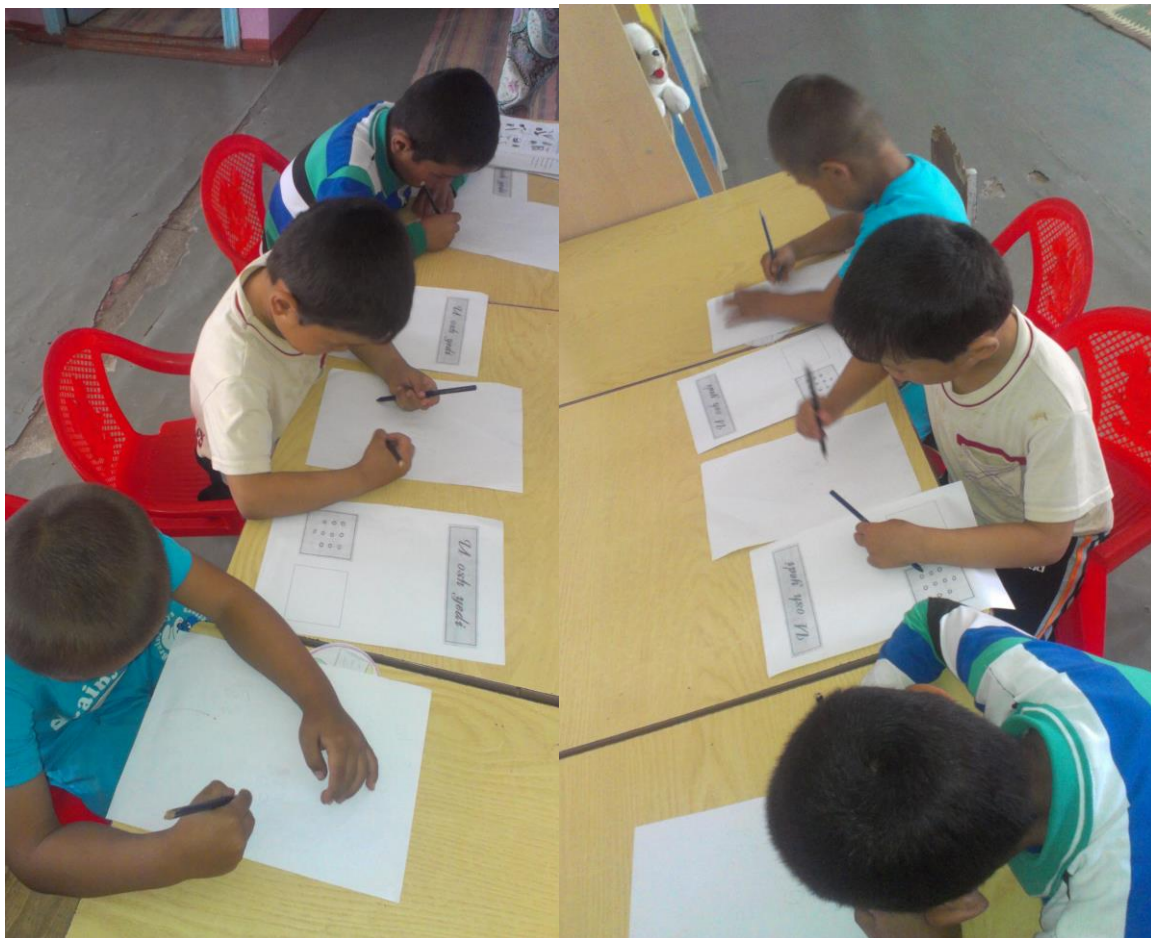
24.У.Отавалиева.Бола тарбиясида боғча ва оила хамкорлиги. «Ўқитувчи» Т., 1994 й.

Электрон таълим ресурслари

1. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
2. www. Ziyonet. uz
3. www. edu. uz

ИЛОВАЛАР

3. Керн-Ирасек услуви бўйича ташхис ўтказиш жараёнида.

«Болаларнинг теварак –атрофдаги умумий йўналиши ва маиший билимлар бойлиги» ни ўрганиш методикасини ўтказилиши ҳолати.

“Боланинг мактаб таълимига муносабати” методикасининг ўтказилиши.

